

Heemkring BKW – Sint-Martens-Bodegem

Bodegem in vroegere tijden nr. 22 – 2022

Het kasteel Vaes en zijn pachthof.

Op het grondgebied van de Bodegemse leentiende, de zogenaamde *Tiende van Fabri*, werd tussen 1666-1678 een fraaie herenwoning opgetrokken. Zij gaarde bekendheid als het **kasteel Vaes** en herinnert daarmee aan de naam van een Brusselse magistratenfamilie. Die waren weliswaar niet de oprichters van het merkwaardige gebouw, maar hebben desondanks het bevallige bouwwerk vrijwel de volledige 18e eeuw (van 1703 tot 1799) in hun bezit gehad. Gevestigd te Brussel wisten ze het al die tijd als hun

buitensteeds verblijf te benutten. Aan de herenwoning was er ook een aanzienlijk pachthof verbonden. De hoeve bestond al omstreeks 1500 en diende oorspronkelijk als woonplaats voor de pachters van het landbouwgoed onder de Bodegemse leentiende. Tijdens de 19e eeuw gaf men aan deze hoeve plaatselijk de benaming **Hof ten Broeck**. De naam is ontleend aan een gelijknamig pachthof op Sint-Ulriks-Kapelle, waarmee de Bodegemse hoeve eeuwenlang een gemeenschappelijk geschiedenis deelde.

De bovenstaande satellietfoto laat toe om de historische ligging van het lusthof Vaes toe te lichten. De omwalde en met een fraaie tuin omringde stenen herenwoning (plaatselijk “kasteel” genoemd) bevond zich op de weide ten noorden van de pachthoeve “Hof ten Broeck”. Rond het markant trapeziumvormig veldenblok loopt de huidige Tenbroeckstraat die (zover men kan nagaan) steeds rondom het pachthof en de site van het kasteel heeft gelopen.

Onderaan de foto ziet men de in 1856 aangelegde spoorweg Gent-Aalst-Brussel. De spoorlijn doorsnijdt het oude pachtareaal en zondert de noordkant van Bodegem af van de dorpskern.

Bovenaan op de foto herkent men de beboste oevers van de Molenbeek die hier de gemeentegrens vormt met Sint-Ulriks-Kapelle.

De oudste vermeldingen.

Over het voormalige kasteel op de leentiende van Bodegem was lange tijd weinig meer geweten dan wat te lezen stond in een belastingkohier van de *Twintigste Penning* uit 1686. Het gebouw werd toen beschreven als *'t Speelhuis van den heere Hanoset*.¹ Betrouwend op de datum van de taxatie heeft de Bodegemse heemkring in 1987 bij het *Hof ten Broeck* een navenant gedateerd toeristisch naambord aangebracht.² Dankzij inmiddels toegankelijk geworden archivalia ontsluit zich een rijk verleden, zowel wat het wedervaren van de hoeve betreft, als het inmiddels verdwenen lusthof.³

De trotse jaarvermelding “*Hof Tenbroek 1686*” op het houten naambord onderschat nochtans de ware ouderdom van het pachthof, want omstreeks 1500 heerste er al volle activiteit op het landbouwbedrijf.⁴ Een pachtcontract uit 1515 is voorlopig de oudste brontekst die getuigt over intensieve agrarische bedrijvigheid. De hoeve was begenadigd met een omvangrijk pachtareaal dat zich uitstreckte over meer dan 20,5 bunder (25,6 hectare), grotendeels gelegen in het noordelijk deel van Bodegem, maar gedeelte-

lijk ook op het aangrenzende Sint-Ulriks-Kapelle.

De pachtbrief uit 1515 herinnert voornamelijk verplichtingen van de pachter ten aanzien van zijn pachtheer, terwijl de rechten van de pachter amper aan bod komen.⁵ Het contract werd opgesteld in opdracht van **Margaretha van Zelicke**. Als erfgename van Aert van Zelicke en Anna de Hont was zowel de leentiende, als de onderliggende bodem haar in 1498 als erfdeel toegewezen.

Het is niet uitgesloten dat de dame bij een bezoek aan haar bezittingen ooit een nare ervaring heeft meegemaakt. De pachtbrief drukt namelijk de bijzondere verwachting uit dat de pachter nabij het pachthof een *camere* ter beschikking zou stellen, dit voor het geval dat de eigenares op haar landerijen genodigden zou ontvangen. Deze *camere* (waarmee een stenen woonhuis wordt bedoeld) blijkt de aanzet te geven tot wat in de 17e eeuw evolueerde tot een herenwoning, waarvan de ietwat defensief uitziende omwalling met een vijver, het kennelijk verantwoordde om het gebouw gemeenzaam een “kasteel” te betitelen.

Al van bij de oprichting stond het gebouw los van de nabijgelegen boerderij. Het woongedeelte van de hoeve noemde men in 1515 het *blockhuys*. De *camere* bevond zich net ten noorden ervan, ongeveer ter hoogte van de huidige ingang tot de vierkanthoeve. De ruimte tussenin werd als moestuin benut.

Afgezien van de inrichting van de *camere* diende de pachter ook een paardenstal te voorzien. Daar konden de rijdieren van de eigenaar en zijn genodigden in onder gebracht worden en dit zo dikwijls als het hun beliefte om op het kasteel te verblijven:

*Wanneer hen believen sal te commen opt voirscreven hof dat zy selen hebben ende gebruycken tot hueren verdoenne die **cameren staende voer dblockhuys** metten selven blockhuysse ende den **wermoes hof** dair voer gelegen, metten eenen **perstalle** aldair die selve vuytgeveren huer perden selen mogen stellen alst hen believen sal dair te commen.*

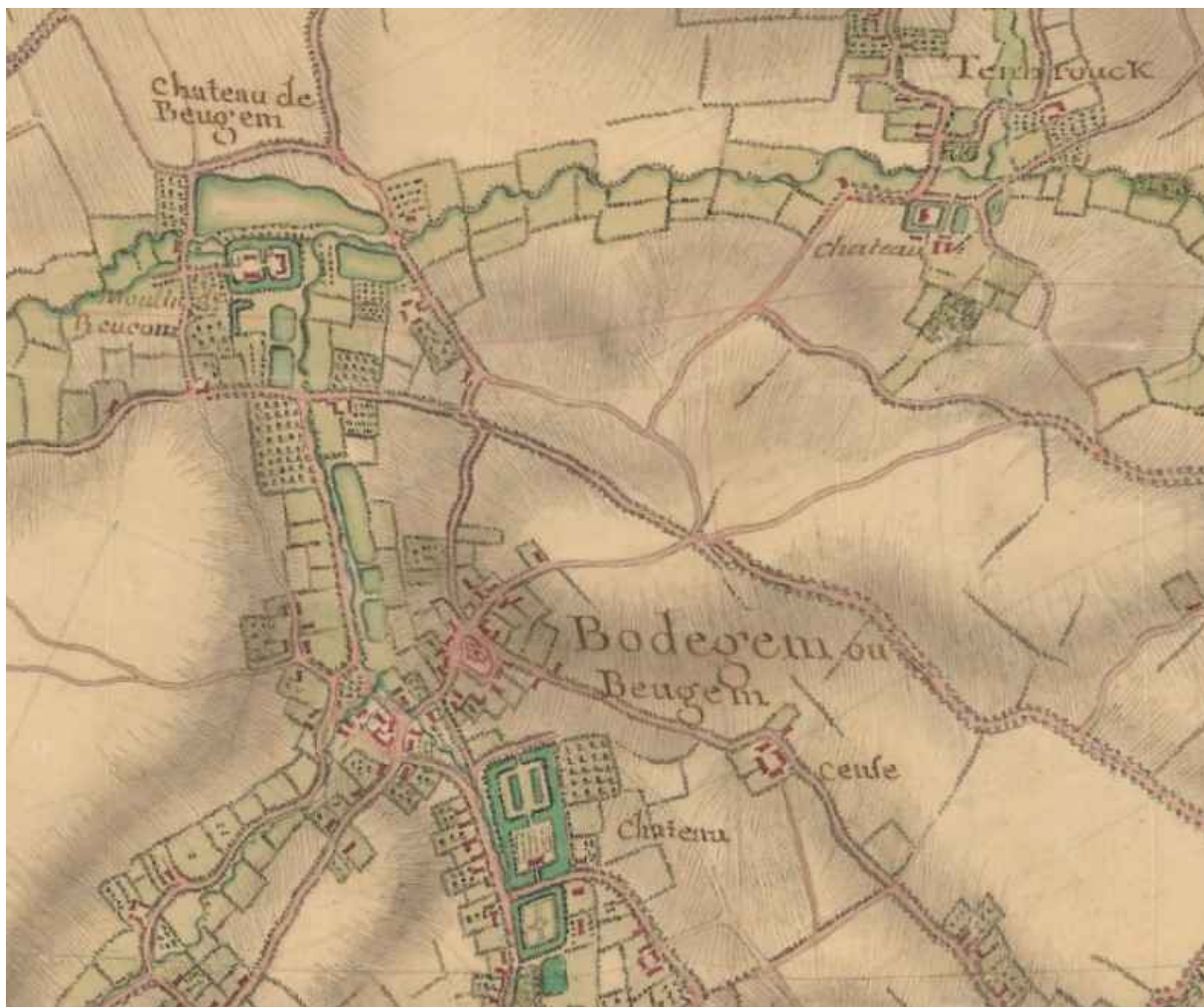
¹ Romeyns G., *Het Hof ten Broek* (1981).

² Van Droogenbroeck Edgard en Schaukens Fr., *Sint-Martens-Bodegem, Heemkundig Wandelpad* (1990).

³ Bijzondere vermelding verdient het familiearchief Delvaux, kasteel van Walfergem te Asse (hierna verkort aangeduid als ‘FA Delvaux’). Het werd welwillend ter beschikking gesteld door de heer Raymond Delvaux (†2016). Onze dank gaat tevens uit naar de heer Felix Meurisse die de talrijke archiefstukken digitaal fotografeerde, zodat ze in deze vorm nu ook toegankelijk zijn in het archief van de Bodegemse heemkring BKW.

⁴ *Bodegem in vroegere tijden* 14 (2019), 19 (2021).

⁵ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0052-0057.

De kaart van Jean Villaret toont de drie kastelen die Bodegem rijk was (toestand 1745-1748).

Zoals we lieten verstaan, ontwikkelde de *camere* zich in de loop van de 17e en 18e eeuw tot het zogenaamde *kasteel Vaes*, mogelijk in meerdere bouwfases. Aanvankelijk betrof het een veeleer klein buitensteeds verblijf tot aangenaam vertier van de bezitters van het pachtgoed. De luthoven van de adel en de burgerij waren echter een gemakkelijk doelwit om de geldhonger van vreemde overheersers te stillen. Afgezien van het kasteel Vaes viel in Bodegem ook het dorpskasteel *Castelhof* ten prooi aan de gereputeerde Habsburgse inhaligheden. Ook het toen nog bescheiden *lusthof van de heer Broeckmans* (nu het bevallige kasteeldomein *Marlier*) bevond zich op de lijst van belastbare goederen. Het kasteel Vaes stond ingeschreven als 't *Speelhuis van den heere Hanoset* dat in 1686 door de belastingontvanger opmerkelijk hoog werd ingeschat. Voor de nochtans niet al te grote, maar wellicht recent opgerichte woning was de fiscus jaarlijks slechts tevreden met 20 gulden. Het hoge bedrag

verbaast want het aanzienlijk omvangrijker en toen recent herbouwde dorpskasteel *Castelhof* moest evenzeer 20 gulden renderen. De herenwoning op het *Broeckmansgoed*, thans het indrukwekkendste kasteeldomein van Bodegem, was dan nog erg bescheiden van omvang en bracht de beruchte *Twintigste penning* slechts 12 gulden op.

Hoewel de toenmalige fiscus het lusthof Vaes opmerkelijk hoog taxeerde, laat het inningscohier weinig los over de bouwheer of de bezitter. Voortgaande op de summiere vermelding uit 1686 dat het gebouw toebehoorde aan *den heere Hanoset* slaagde Gilbert Romeyns erin de bedoelde persoon te identificeren met **François Christophe Hyacinthe Hanosset**, een gekend raadsheer en rekenmeester bij de Raad van Brabant.⁶ Als zoon van Christoffel Hannosset (1628-1695) en Catherina Isabella de Bacque

⁶ Romeyns G., *Het Hof ten Broek* (1981).

werd hij op 24 april 1662 in de Kapellekerk te Brussel boven de doopvont gehouden.⁷ In 1666 verwierven zijn ouders het *Kasteel van Kapelle*, gelegen aan de huidige Wallenweg in de dorpskern van St-Ulriks-Kapelle. Zij kochten het mooie goed van Isabella van Berchem, weduwe van baron Philippe François de Fourneau (†1666).⁸ Gaspar Hannosset, vaderlijke grootvader van François Hannosset, kent men als *Commissaris-Generaal van buskruit en salpeter* in dienst van de Spaanse landvoogden. In dat ambt keek hij toe op de toelevering van munitie en springstoffen aan het Spaanse leger en behoorde als zodanig tot de dichte werkomgeving van Jan-Baptist Fabri (†1663) en diens gelijknamige zoon (†1698). Laatstgenoemden staan immers betuigd als *Commissaris van Volkeren van Oorlog* en stonden in voor de logistieke keuring (de *monstering*) van de Spaanse legereenheden die gekazerneerd lagen in en rond Brussel.

François Hannosset had een gelijknamige oom, die geridderd werd en net als de Fabri's als *Commissaris van Volkeren van Oorlog* had gediend. Men zou dan ook denken dat langs dit militair-logistiek raakpunt de overname van het Bodegemse domein in de hand werd gewerkt, maar dit klopt niet helemaal. De Fabri's deden immers al tussen 1628-1645 hun Bodegems pachtgoed grotendeels van de hand, dit overigens zonder afstand te doen van de leentiende en het Bodegemse pachthof. Zo verzamelen op 27 november 1628 de erfgenamen van Francis Fabri (bezitter van de leentiende tussen 1585-1609) ten kantore van notaris Christoffel Gheerts om hun toestemming te verlenen bij de liquidatie van het pachtgoed dan men toen begrote op 22 à 23 bunder.⁹ Bij de Bodegemse schepenbank volgen op 20 december 1630, via de gevolmachtigde Nicasius Timmermans, de actering van twee plaatselijke verkopen. Er verwisselden toen diverse par-

tijen van eigenaar op *Broeckcouter*, meer bepaald met het echtpaar Anthoen van der Stock en echtgenote Margriete Laureys als begunstigden. Andere kooplustigen waren Joos van Overstraeten en echtgenote Anna Mertens, die hun bezit uitbreidden met twee grondstukken op de velden *Hertbempt* en *Meere*.¹⁰ In de betrokken akten is er echter geen sprake van de Hannossets. Zoals meteen zal blijken, ligt het juiste zoekpad elders.

De stichters van het lusthof.

Omtrent het ontstaan van het *kasteel Vaes* kan men op het verkeerde been gezet worden door twee schepenbrieven die een *motte* tegen het veld *Hinxstal* als voorwerp hebben. Met de akte van 20 augustus 1669 regelt men de aankoop van het betrokken goed tegen een lening van 4.000 Rijns gulden, terug te betalen met een jaarlijkse rente van 200 gulden.¹¹ Met een bijkomende akte van 23 december 1683 wordt vervolgens een bijkomende lening van 14.000 gulden aangegaan.¹² In beide gevallen is de schuldenaar een zekere jonker Philips Godefridus van den Wouwere, heer van Haeren. Hij is gekend als oud-schepen van de stad Brussel, waar hij in 1685 in het stadsbestuur zetelde. In 1669 heet de financier Catharina van Assfen, die zich liet vertegenwoordigen door een zekere Guillaume van der Borch. In 1683 wordt de lening gefinancierd door baron Nicolaas Sohier de Vermandois (1645-1690), heer van Warmenhuizen, Crabendam en Oud-Poelgeest, drie Nederlandse heerlijkheden, destijds gelegen binnen het hertogdom Brabant. De schuldenaar gaf als onderpand een grondstuk, gelegen *aen den Hincxstal*, aanpalend aan de goederen van de Fabri's, meer bepaald *een vijver metten weycken ofte gruenwaerde* met een grootte van een half bunder. Het grondstuk betitelt men vóór 1669 als een *motte*, wat in dit geval moet begrepen worden als een omwalde hoeve:

⁷ De Stein d'Altenstein I., *Annuaire de la Noblesse de Belgique* 21 (1867) 119 en 23 (1869) 81 en 201.

⁸ Wauters A., *Histoire des environs de Bruxelles I* (1855) 396. De Herkenrode J., *Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne* 2 (1870) 758.

⁹ RA Vorst, best. T30-1363/1 (27 nov. 1628).

¹⁰ RA Leuven, best. 51/2-811, fol. 1040-1043: 1 dw 42 R op Hertbempt, 52 R op en 1 dw op Meere. Ibidem, fol. 1042v-1043v: 2,5 dw op Broeckcouter.

¹¹ RA Leuven, best. 51/2-815, fol. 365r-369r.

¹² RA Leuven, best. 51/2-816, fol. 332-335v.

*een bekeert wesende motte, metten waeteren rontsomme ende een boomgaert daer aen liggende, groot tsaemen drye dagwanden en sessenvijftich roeden, gelegen tegen hinxstal.*¹³

Omstreeks 1713 was deze *motte* al verdwenen of geëffend. Ze moet nochtans onderscheiden worden van het latere kasteel Vaes, omdat zij duidelijk meer oostwaarts was gelegen, wellicht in het drassige land langsheen de Molenbeek. Het perceel noemt men later *Hofstadt van de heer Broeckmans*. Bij de landmeting van 1712 betreft dit het perceel nr. 5 van het veld *Tiende van Fabri* en werd dan bemeten op 312 roeden. De heer Broeckmans kocht de hofstede op 24 januari 1673 van Gaspar Ruffijn die ze al op 3 november 1645 had afgekocht van de erfgenamen van François Fabri.¹⁴ Uit deze aankoop maakt Gaspar Ruffijn, als tussenpersoon, dezelfde dag grondstukken op Wolsem over aan **Jan van Beughem**. Onthoud de naam van laatstgenoemde, want verderop in het verhaal komt hij opnieuw ter sprake.

Eén ding moet al duidelijk zijn: de oprichting van het kasteel was beslist geen realisatie van de Hannossets. François Hannosset (°1662), de edelman die Gilbert Romeyns identificeerde met de bezitter van het lusthof bij de belastingheffing van 1686, huwde op 20 juni 1684 in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Laken met **Anna Theresia van den Bempde**.¹⁵ De echtgenote kent men als dochter van **Michaël Angelus van den Bempde** (°1624), zelf een zoon van Jacobus van den Bempde, echtgenoot van Margaretha Sinclaer. De grootvader fungeerde in 1628 te Brussel als onderburgemeester. In dat ambt was hij hoofd van de *Achten*,

¹³ RA Leuven, best. 51/2-816, fol.331v-335v en best. 51/2-815, fol.365r-369r.

¹⁴ RA Leuven, best. 51/2-813 (ongepagineerd, ongeveer ter hoogte blad 129); zelfde tekst in best. 51/2-814, fol. 201v-204 (125 R op *Wolsem*; 114 R op de *Meere*, 140 R en 130 R op *Broeckcouter*).

Uit de aankoop laat Ruffijn op dezelfde dag een partij van 177 roeden op *Broeckcouter* aan het echtpaar Hendrick van der Smissen en Cathelijne Batens, evenals 130 roeden aan Niclaes de Mesmaecker. Dezelfde Ruffijn kocht op 20 april 1629 in Bodegem ook van het echtpaar Lambert Bemer en Margriete de Seters. RA Leuven, best. 51/2-812, fol. 985v (in BKW-archief, foto 9031).

¹⁵ Zie ondertrouw in Finisterrekerk te Brussel.

traditioneel acht afgevaardigden uit de ambachten als tegenhangers voor de zeven schepenen uit het Brusselse stadsbestuur.

De genoemde Michaël Angelus van den Bempde (1624) laat zich op 16 januari 1642 inschrijven aan de Universiteit van Leuven en zal er afstuderen als licentiaat in de rechten. Enkele jaren later, in 1650, verzoekt hij om de hand van **Catherina van den Berghe**. Hun ondertrouw ging door op 23 augustus 1650 in de Sinte-Goedelekerk, parochie van de bruid. De eigenlijke huwelijksceremonie volgde op 8 september in de Finisterrekerk, nabij de ouderlijke woning van de bruidegom. De dienstdoende priester noteert in de trouwakte de bisschoppelijke dispensatie voor één afroep.

Het is weliswaar aan voorgaande huwelijksalliantie te danken dat de Hannossets het Bodegemse kasteel op hun naam hebben kunnen zetten, maar toch niet onmiddellijk. De essentiële grondstukken (de *camere* en het pacht(h)of) zouden namelijk pas op 2 juni 1651 in het bezit van de familie komen. Ten huize van de Brusselse notaris sWeerts belandt het kasteelgoed eerst nog in handen van **Margaretha Sinclaer**, de moeder van Michaël Angelo van den Bempde.¹⁶ Er volgt korte tijd later nog een complexiteit, met als gevolg dat de mooie investering korte tijd uit de familie verdwijnt. Dit verlangt nog enige uitleg.

Als onderdeel van zijn professionele bezigheden was Michaël Angelo ca. 1653 te Brussel actief als erfloot van de hoofd-tolkamer en postuleerde rond die tijd voor de positie van advocaat bij de Raad van Brabant. Er was de man echter geen lang leven beschoren, waarvan hem al op 39-jarige leeftijd de onheilstijding werd aangekondigd. Een snel verslechterende gezondheid zette hem ertoe aan om in allerijl een testament te laten optekenen. Dat blijkt uit de minuten van notaris Philips van der Moesen op 24 maart 1663.¹⁷ Nog geen drie maand later, op 21 juni 1663, volgt bij hetzelfde kantoor de afhandeling van een huurovereenkomst

¹⁶ RA Leuven, best. 51/2-813 (ongepagineerd, laatste akte): 2,5 dw en 1,5 dw op *Broeckcouter* (BKW-archief, RAL-813, foto's nr. 2658 tot 2660).

¹⁷ RA Vorst, best. T30-2374/2.

van een huis, waarbij Catherina van den Berghe reeds als weduwe optreedt.¹⁸ Michaël Angelo moet dus tussentijds overleden zijn, waaraan we een inschrijving in de Brusselse begrafenisregisters kunnen aanknopen. In de Finisterkerk wordt op 9 april 1663 een uitvaart gemeld van een niet nader gepreciseerde *Michiel van den Bempden*. Zoals bekend, woonde het gezin schuin rechtover deze kerk (nu naast het warenhuis Inno in de Nieuwstraat), wat het aannemelijk maakt dat het overlijden van Michaël Angelo wordt bedoeld.

Het echtpaar Van den Bempde was bovendien nog met andere goederen te Bodegem vertegenwoordigd. We noteren er het bezit van twee percelen gewoon cijnsgoed op Wolsem.¹⁹ Daar voegden zich nog een aantal grondstukken aan toe die onderhevig waren aan de leentiende en die (zelfs tot op heden) deel uitmaken van het landbouwareaal bij het pachthof. Het pachthof en de *camere* heeft Michaël Angelo echter niet in zijn bezit gehad. Dit blijkt op 11 september 1663, net vijf maand na zijn overlijden, wanneer de erfgenamen opnieuw samenkomen bij huisnotaris Philips van der Moesen. Uit de akte vernemen we dat er recentelijk was overgaan tot de aankoop van het pachthof op Bodegem en bijbehorende grondstukken. De tegenpartij betrof **Maria Geerts** als weduwe en universele erfgename van de hierboven genoemde **Jan van Beughem** (†1663), heer van Ottignies. Zoals gezegd, was deze ook *Commissaris ordinarius van Zijne Majesteits monsteringhe van Volckeren van Oorloghe*, wat allicht de onderhandelingen over het Bodegemse goed van de erfgenamen Fabri heeft begunstigd. De akte preciseert dat er gevolg werd gegeven aan een belofte tussen twee personen die bij toeval beide, kort na mekaar, in 1663 zijn overleden. Aan de verkopzijde staat Jan van Beughem en aan koperszijde, Michaël Angelo van den Bempden. We weten nochtans met zekerheid dat Margaretha Sinclaer, moeder van Michaël Angelo, de pachthoeve op 2 juni 1651 had verworven. Er moeten dan

ook overwegingen geweest zijn die haar toch kort nadien afstand deed nemen van het aangekochte goed, hetzij louter speculatief, hetzij om reden van een niet geslaagde financiering. De tweede optie zou de tussenkomst van de kapitaalkrachtige Jan van Beughem kunnen verklaren. In dit verband verscheen hij alleszins op 10 oktober 1653 bij Jan sDroogen, notaris te Brussel, waarvan een procuratie in de Bodegemse schepengriffie is bewaard gebleven.²⁰ Het pachthof vormt daarin het belangrijkste onderdeel. Men lette daarbij op de kenmerkende oppervlakte van **640 roeden**, wat verderop nog zijn nut zal bewijzen om er eenduidig het perceel met kasteel en pachthof in te herkennen. De uitzonderlijke cijnsplicht aan de heer van Gaasbeek verzekert bovendien dat het wel degelijk gaat om een grondstuk onder de leentiende van Bodegem:

*seeckere **hoffstadt**, met syne huysinghen, schueren, stallinghen, vijvers, opgaende boomen, ende alle andere syne appendentien ende dependentien, groot **sesse dagwanden ende veertich roeden**, gelegen in de prochie van Bodeghem (...) op den last van eenighe cleijne grondcheijnsen die treckende is den heere van Gaesbeke.*

Er wisselde dezelfde dag nog meer akkerland van eigenaar. Op Bodegem, voor percelen voorheen toebehorend aan François Fabri, gold dit voor:

- 125 roeden op *Wolsemveld*;
- 130 roeden op *Broeckcauter*;
- 200 roeden op *Hinxstal*;
- 2 bunder 30 roeden op *Cortenbosch*;
- 225 roeden op *Cortenbosch*;
- 3 dagwand op *Wolfsemmermeersch*.

Ten slotte situeert men op Groot-Bijgaarden nog 3 dagwand op *Roodenbergh*.

De transactie werd beklonken mits betaling van **10.000 gulden**, te voldoen bij middel van vier obligaties op vervaldag in de *oost* (augustus) van het volgende kalenderjaar 1654. In afwachting van de ontvangst van de gelden behield de verkoper het vruchtgebruik. De tijdelijke afstand van het kasteelgoed aan Jan van

¹⁸ RA Vorst, best. T30-2374/2.

¹⁹ RA Leuven, best. 51/2-801, fol.196v-197v. Bij de landmeting uit 1713: Wolsem 20 en 22.

²⁰ De notarisakte lijkt verloren gegaan. De procuratie met afschrift in de Bodegemse schepengriffie: RA Leuven, best. 51/2-815, fol. 284r-286v.

Beughem lijkt daarom ook veeleer het gevolg van een financieringsoperatie.

Merk op dat men de pachthoeve in 1653 nog als een gewone hofstede omschrijft. De benaming *Hof ten Broeck* reserveerde men toen nog voor een hoeve op Sint-Ulriks-Kapelle. Over het wedervaren van deze pachthoeve is er jammer genoeg maar weinig achterhaald.²¹ De heren van Kapelle verwierven omstreeks 1500 het pacht Hof dat zij tegen 1599 aanzienlijk hadden vernieuwd. De hoeve kochten zij wellicht van de nazaten de Hont die het in 1515 in volle bedrijvigheid nog in hun bezit hadden. In 1599 vermeldt men dit *Hof ten Broeck* als eigendom van een zekere raadsheer Cornelis Daneels,²² maar het zou geavanceerde opzoekingen vragen om te weten te komen hoe deze er de hand op heeft kunnen leggen. Mogelijk heeft hij het afgekocht van Jan Fabri die het pachtgoed van de nazaten de Hont in 1560 overnam en het in authentieke toestand aan zijn erfgenamen heeft nagelaten.

Spijts de elementaire nauwkeurigheid die men van de notariële actering uit 1653 kan verwachten, blijkt er toch een onregelmatigheid zijn ingeslopen. Om onduidelijke reden had men namelijk de registratie bij de schepenbank van Bodegem verzuimd. De erfgenamen Van den Bempde schijnen zich deze nalatigheid pas in 1666 te realiseren. Verwijzend naar de akte van notaris Jan sDrooghen uit 1653 werd ter correctie op 2 januari 1666 door bemiddeling van notaris Philips van der Moesen bij de Bodegemse schepenbank om een bekrachtiging van de oude akte verzocht.²³

In de akte uit 1666 was er echter helemaal geen sprake van een lusthof op de Bodegemse leentiende. Dat concretiseert zich pas later, in ieder geval uiterlijk 1678, zoals blijkt uit de akte van *scheiding en deling* van de nalatenschap van het echtpaar Michaël Angelus van den

Bempde en Catherina van den Berghe. Bij de notulering op 19 december 1678 ten huize van notaris Christoffel van den Bijstraeten waren er twee kinderen aan de ouderlijke erflating deelachtig.²⁴ Aan Anna Theresia van den Bempde (toen nog ongehuwd) en haar (wellicht enige) broer Hendrik viel te Bodegem een lust- en pacht Hof ten deel:

schoon oud huys van plaisantie, pacht hof met syne appendentien ende dependentien, vloerken, hoven, vijvers, meersschen, landereijen, plantagien, ende anderssints, gelegen onder die prochie ende heerelycheyt van Bodeghem, benefens alnoch sekere hoffstadt, schuere, stallinghen, appendentien ende dependentien, meersschen, ende landen ende plantagien, gelegen onder die prochie van Sten ulrix Cappel, ghemeijnel[yck] geheeten het hof ten broecke, met alnoch twee boskens, gelegen onder Bodeghem voorsch. consistierende in die quantiteyt van veerthien à vijffthien bunderen, alles sonder eenghe maete toe te seggen soo ende gelijk die selve goederen tegenwoordich in huere beseten worden door de weduwe Guilliam van den plas ende Adriaen fiveth.

Met de akte uit 1678 beschikken we over de vroegste attestatie van de aanwezigheid van een lusthof op Ten Broeck (dan *huys van plaisantie* genoemd). Samen met de bijbehorende pachthoven te Bodegem en Sint-Ulriks-Kapelle, zou het kort nadien volledig op Anna Theresia overgaan.²⁵ De andere helft viel haar in de schoot toen haar broer, jonker Hendrik van den Bempde, *Cornet van Cavallerie* (een kandidaat-officier bij de ruitery) vroegtijdig het leven verloor. Als gevolg van dit voorval trad zijn testament in werking dat hij op 6 augustus 1678 bij notaris Henricus Heymans had laten optekenen. Anna Theresia werd daarin als universele erfgename aangeduid over de onverdeeld gebleven ouderlijke goederen.²⁶

²¹ Het *Hof ten Broeck* op Sint-Ulriks-Kapelle is vermoedelijk te vereenzelvigen met het *Hof van Groot Tenbroeck*, aan het kruispunt van de huidige Tenbroekstraat en de Groot Tenbroekstraat.

²² Wauters A., *Histoire des environs de Bruxelles I* (1855) 396.

²³ RA Leuven, best. 51/2-815, fol. 280v-286v: hofstede 640 roeden groot.

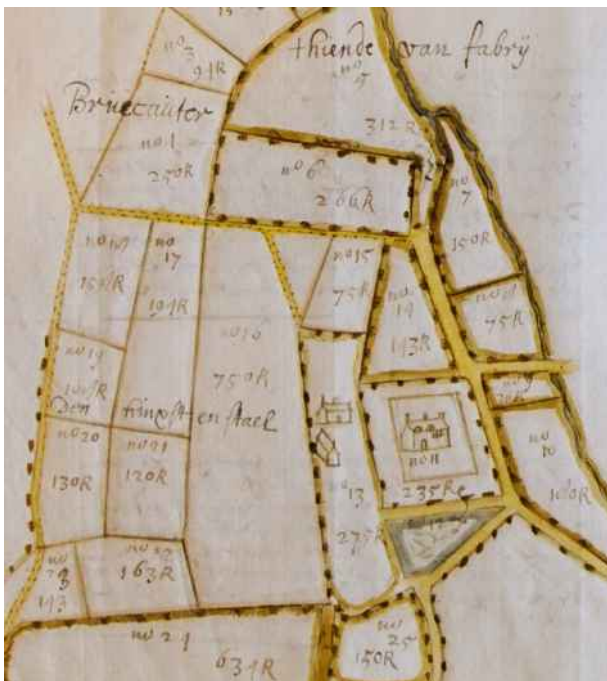
²⁴ RA Vorst, best. T30-145 (19 december 1678).

²⁵ RA Leuven, best. 51/2-816, fol. 481-484.

²⁶ Akte niet gevonden in RA Vorst, best. T30, notaris Henricus Heymans (1657-1694).

Onder de Hannossets.

Op basis van het tot dusver verzamelde bronnenmateriaal heeft het er alle schijn van dat het Bodegemse lusthof tussen 1666-1678 op initiatief van de erfgenamen van Michaël Angelo van den Bempde tot stand is gekomen. De vermelding uit 1686 bij de inning van de 20e Penning op "t *Speelhuis van den heere Hanoset*" is uiteraard te danken aan de huwelijksverbintenis die twee jaar voordien werd gesloten tussen François Hannosset en Anna Theresia van den Bempde. Het verliefde paar tekent de ondertrouw in de Finisterkerk te Brussel en vervult de huwelijksbelofte vervolgens op 20 juni 1684 in de Onze-Lieve-Vrouwekerk te Laken. Het veroorlooft te stellen dat het Bodegemse lusthof dankzij een vrouwelijke inbreng in het familiefortuin van de Hannossets is verzeild geraakt.

Toestand omstreeks 1708 in de tiendebeschrijving van het Sint-Janshospitaal.

Christoffel Hannosset, vader van François, verwierf ten persoonlijke titel het ridderschap in 1661. Dat betekent dus dat zijn nakomelingen niet zomaar aanspraak konden maken op adeldom.²⁷ Niettemin vinden we zijn zoon François gemeenzaam als *dominus* betiteld, onder

²⁷ Janssens P. en Duerloo L., *Wapenboek van de Belgische adel van de 15e tot de 20e eeuw*, 913.

meer wanneer hij getuigt bij parochiale registraties te Brussel. Voor het overige beschikken we over geen indicaties dat hij werkelijk geadeld werd.

Franciscus Hannosset overleed uiterlijk in maart 1689.²⁸ Zijn weduwe, Anna Theresia van den Bempde, onderschrijft dan bij notaris Petrus Alexander Paon op 31 maart 1689 een lening van **6.000 gulden** tegen een rente van 5 procent, zijnde een interestlast van 300 gulden per jaar. De lening werd haar toegezegd door Jan-Baptist de Bruyn, heer van Hovel, een heerlijkheid onder Putte bij Antwerpen.²⁹ Bij de schepenbank van Bodegem bekrachtigt men de overeenkomst 's anderdaags, op 1 april 1689.³⁰ Als borg bood de weduwe haar lusthof, inbegrepen het pachthof en het pachthofgoed dat zich nog steeds over **14 à 15 bunder** uitstrekte:

seker huijs van plaisantie, pachthoff met sijne appendentien ende dependentien, blocken, hovens, vijvers, meersschen, landerijen, plantagien ende anderssints, gelegen onder de prochie ende heerlycheydt van Bodegem, beneffens alnoch seker hoffstadt, schueren, stallinghe, appendentien ende dependentien, meersschen, landen ende plantagien gelegen onder de prochie van Ste Ulricx Capelle, gemeijnelijck geheeten het hoff ten Broecke, met alnoch twee boskens, gelegen onder Bodeghem (...).

Vermeldenswaardig is dat men een duidelijk onderscheid maakt tussen de twee agrarische eenheden, enerzijds het "hoff ten Broecke", dat hier onmiskenbaar op Sint-Ulriks-Kapelle wordt gesitueerd, en anderzijds, het pachthof op Bodegem dat bij het lusthof was gelegen. Zoals gezegd, noemt men die hoeve vanaf de 19e eeuw, eveneens het *Hof ten Broeck*.

Blijkbaar opgeschrikt door de bijkomende hypotheeklast, melden zich vanaf midden juni 1689 een viertal schuldeisers van weduwe Hannosset bij de Soevereine Raad te Brussel. Ze trachten

²⁸ Plaats en preciezere datum van zijn overlijden kon niet worden achterhaald.

²⁹ RA Leuven, best. 51/2-823, fol. 70-74 (foto 7837). RA Vorst, best. T30-644/1, notaris Petrus Alexander Paon (1684-1712).

³⁰ RA Leuven, best. 51/2, nr. 816, fol. 481-484.

zich in allerijl te verzekeren van een correcte aflossing van vroeger aangegane leningen. Dat slaagde bij middel van een zogenaamd *Verbod van Aliënatie* ten laste van de weduwe. Vervolgens trokken ze met het rechterlijk vonnis naar Bodegem om daar de schepenbank op de hoogte te stellen van het verkregen *Arrest en Verbod*, uiteraard om te vermijden dat de weduwe nog meer zou vervreemden of hypothekeken zonder vooraf de bestaande schulden te voldoen.³¹ Bij het in beslag genomen bezit behoorde:

seekeren speelhuys metten pachhoven ende allen de landen, weyden, etc.

Vermits het lusthof al met een hypotheek was belast, hanteren de schuldeisers schrandere formules om hun rechten ter nauwer nood veilig te stellen:

alsulcke erfgoederen ende Renten hoedanigh ende van wat nature die selve soude moghen wesen.

De bewarende maatregelen geven uiteraard te kennen dat de nalatenschap van François Hannosset al op meervoudige wijze was bepand.³² Het duurde ook niet lang tot de weduwe gedwongen werd het fraaie kasteelgoed te liquideren. Men kan nochtans niet stellen dat een onbezonnen levensstijl de financiële problemen in de hand heeft gewerkt. Het echtpaar Hannosset had namelijk al veel langer te kampen met achterstallige aflossingen op leningen die zij hadden aangegaan met het Spaanse landsbestuur. Daarover had er omstreeks 1675 al onenigheid binnen de familie gewoed nadat hun neef, Christoffel Hannosset, 40.000 gulden van de Spaanse overheid had uitbetaald gekregen, maar het kapitaal kennelijk alleen voor zich had gehouden of althans niet proportioneel had verdeeld onder zijn familieleden die tezamen hadden bijgedragen tot de overheidslening.³³

---

³¹ RA Leuven, best. 51/2, nr. 807 (beslag; de data hierna zijn deze van de *permissie*): fol.33 (Joos de Vos, koopman van wijnen, 16 juni 1689); fol.36 (abdis van de Clarissen-Urbanisten te Brussel, 13 augustus 1689); fol.37 (Martinus van Beneden, 31 augustus 1689); fol.38 (Joos de Vos, koopman van wijnen, 29 augustus 1689); fol. 39 (Petrus Ferdinand de Roose, heer van Froidmont, 1 september 1689); fol.43 (Anna van Roye, weduwe van de heer van den Berghe, pensionaris van Tienen, 31 juni 1689).

³² Romeyns G., *Het Hof ten Broek* (1981) 3.

³³ RA Vorst, Raad van Brabant, I-74, nr. 4747.

Ondertussen stapelden de schulden ten huize van de weduwe van François Hannosset zich verder op. Omstreeks 1701 was de totale schuld al verdubbeld tot **12.000 gulden**. De weduwe riep steun in bij de eigen familie, onder meer bij haar tante Joanna Francisca Hannosset, weduwe van Balthasar Le Mire, secretaris bij de Raad van Brabant. Er kwam jammer genoeg geen beterschap in de hachelijke toestand, zodat een openbare verkoop van de goederen niet meer kon worden afgewend.

Bij vonnis van 18 maart 1701 en het daaruit voortvloeiende executiebevel van 1 april 1701 werd Charles Borremans, deurwaarder bij de Soevereine Raad van Brabant, gemachtigd om over te gaan tot de liquidatie. Onder het beslag bevond zich het mooie woonhuis, gelegen in de Nieuwstraat te Brussel, dat toen aan 100 gulden per jaar werd verhuurd. Het huis stond bekend als het *Lieve Vrouweken*, een voormalige paardesmidse gelegen op de hoek van de *Coolhovestraet* (nu Koolstraat), recht tegenover de O.L.V.-Finisterkerk.

Het overige beslag betrof voornamelijk landbouwgrond, gelegen in en rond Bodegem.³⁴ Te Sint-Ulriks-Kapelle had de weduwe 2 dagwand leengoed, het pachthof *Hof ten Broeck* met vier bunder land, 4,5 dagwand op *Vallenberch* en 3 dagwand op *Cloostercauter*. Op Bodegem lag er een half bunder op *Tuytenberch* en Groot-Bijgaarden sluit de lijst af met 3 dagwand op *Roodenberch*.

De interessantste loten lagen op Bodegem, meer bepaald binnen het aloude areaal van de leentiende. Het handelt om twee stukken land van samen 1 bunder op *Hinxstal*, dat naar oud gebruik in de schepenbrieven steevast werd gesitueerd als aanpalend aan een reeds lang overleden 16e-eeuws persoon, Jan Fabri. Als paradepaard volgt het pachthof op de leentiende met zijn typerende 640 roeden grondoppervlakte en **verciert met een**

---

³⁴ Archief kasteel Gaasbeek, *Cheynsboek*, fol.10v-11v. Tussen 1744-1777 noteert men in het cijnsboek van Gaasbeek nog steeds op naam van mevrouw Van den Bempde, weduwe Hannosset: 1 bunder op *Cortenbosch*, het kasteel (een *huys ende hofstat*, 640 roeden groot) en een paar kleinere partijen. In totaal 7 bunder, 3 dagwand en 13,5 roeden.

schoon speelhuys. In de nabijheid daarvan bevond er zich een partij van 125 roeden op het *Wolsemvelt*, 147 roeden op *Broekcouter*, 2 dagwand op *Hinxstal*, 2 bunder 32 roeden op *Cortenbosch*, 2 dagwand 25 roeden op *Cortenbosch* tegen *Hinxstal* en ten slotte nog 3 dagwand weideland, genoemd *Wolsummeers*, dat aan de Molenbeek paalde.

Spijts meerdere koopdagen en benutting van het klassieke arsenaal van middelen om de koopsom op te drijven, blijkt er uiteindelijk slechts één *verdiere* over te blijven, namelijk *advocaet Johannes Adrianus Vaes*. Hij krijgt via de deurwaarder te Brussel het herenhuis *Lieve Vrouwen* voor 1.450 gulden toegewezen. Het pachtgoed op Sint-Ulriks-Kapelle, Groot-Bijgaarden en Bodegem bekomt hij dezelfde dag voor 4.500 gulden.

De bezitsoverdracht werd voltooid met de akte van 13 april 1703 bij de schepengriffie van Bodegem. Men vindt daar ook het volledig afschrift van de voorbije juridische etappes.³⁵ Op het kasteel luidt het afsluiten van deze procedure tegelijk een nieuw tijdvak in. Maria Theresia van den Bempde zal het lusthof wel verlaten hebben. Ze beschikte alleszins nog over een woning te Brussel, waar zij 16 jaar later ook haar laatste levensadem zou uitblazen. De dame kreeg op 17 februari 1719 een bescheiden, maar toch nog deftige uitvaart in de Kapellekerk, hetgeen haar verarmde erfgenamen 14 gulden 11 stuiver zou kosten.

Drie generaties Vaes.

Met raadsheer **Joannes Adrianus Vaes**³⁶ arriveert te Bodegem een nieuw geslacht op het lusthof. Voortkomend uit het Brusselse stadspatriciaat zal het drie generaties leveren, wat voor de doorsnee Bodegemnaar volstond om hun buitenverblijf van dan af als het **kasteel Vaes** te betitelen.

Joannes Adrianus Vaes droeg de academische graad J.U.L. (*juris utriusque licentiatius*), zijnde een licentiaat in het

canoniek en burgerlijk recht. Hij was afkomstig uit Tongeren en benutte de kans om zich te Brussel te vestigen als advocaat bij de Raad van Brabant. Samen met zijn echtgenote **Maria Catharina Landeloos** (afkomstig uit Tienen) stichtte hij te Brussel een gezin waarin de echtelingen minstens vijf kinderen grootbrachten, allen gedoopt in de Sint-Goedelekerk:

- Joannes Libertus Franciscus (°7 feb. 1687);
- Anna Theresia (°26 okt. 1691);
- Henricus Dionysius (°26 maart 1694), zou zwakzinnig geweest zijn;
- Isabella Catharina (°26 dec. 1698);
- Margarita Josepha (°20 maart 1701), werd begijn.

Zoals gezegd, komt de pachthoeve in 1703 in handen van Joannes Adrianus Vaes. Volgens de landmetingen uit 1703 bezit hij dan op het veld *Hinxstal* de percelen nrs. 4 (250 R), 6 (266 R), 10 (180 R), 13 (275 R, zijnde het pachthof), 16 (750 R) en 20 (130 R), en op het veld *Cortenbosch* nr. 9 (290 R), 16 (3156 R) en 17 (446 R). Andere bezittingen, voortkomende uit de openbare verkoop van de goederen van de weduwe Hannosset, waren:

- Het herenhuis in de Lange Nieuwstraat te Brussel.
- Het 11/16e deel van een perceel van 392 roeden op Wolsem.³⁷ Dit behoorde voorheen aan de Fabri's die de akkers in 1631 aan Hendrik Herla hadden verkocht.

Vaes verzamelde aldus een totaal areaal aan landbouwgrond van 5.743 roeden, hetzij 14 bunder en 143 roeden (ongeveer 18 hectare).

Raadsheer Vaes schijnt slechts zeldzame betrekkingen met de plaatselijke bevolking te hebben onderhouden. We weten enkel af van een feit uit 1707, wanneer hij wordt verzocht om als dooppeter op te treden voor een kind van zijn pachter, Michaël Plas.³⁸

³⁵ RA Leuven, best. 51/2 nr. 817, fol. 606v-620v (13 april 1703).

³⁶ Het wapenschild van de familie Vaes: van sabel met drie rammen van zilver, gehoord van goud.

³⁷ RA Leuven, best. 51/2, nr. 817, fol. 606v-620v.

³⁸ Bodegem, Parochieregisters (dopen) II, 64: *Anno Domini 1707, 11 julii, baptisatus est Joannes Adrianus Plas, filij leg[itimi] Michaelis et Gertrudis Cuppens, conjugum, susce[pt]erunt Consultissimis ducis Joannes Adrianus Vaes, JUL, advocatus*

Uiterlijk 1738 overleed Joannes Adrianus Vaes. Zijn weduwe, Maria Catharina Landeloos, treedt nog op bij een transactie op 31 maart 1738 met Antonius Alexander Herla en diens echtgenote Anna Evenepoel. De dame schaft dan weideland aan, namelijk het vierde part in het 1/16e deel uit een blok van 11 bunder, evenals *houtwas* voor de helft in 4,5/16e deel van dezelfde partij van 11 bunder. Het geheel was deels op Bodegem gelegen (onder de Gaasbeekse heerlijkheid) en deels op Sint-Ulriks-Kapelle (onder de heerlijkheid Ten Broecke).³⁹ De verkoper, Antonius Alexander Herla, was een zoon van de al genoemde Hendrik Herla. Die had het goed gedeeltelijk verworven uit de nalatenschap van Vincent Herla, een cavaleriekapitein in dienst van de koning van Spanje.⁴⁰ De helft van het 1/16e deel in de 11 bunder kwam voort uit een aankoop van Jacobus Herla, broer van de comparant, die er de hand oplegde bij de Bodegemse schepenbrief van 10 april 1734. De weduwe Vaes sluit de ketting transacties af voor de som van 1.550 gulden in contant geld en met de belofte dat het 5/16e deel uit 11 bunder tot 1737 in huur zou blijven van pachter Jan Plas uit Bodegem, deze laatste vermoedelijk te vereenzelvigen met het bovengenoemde petekind Joannes Adrianus Plas.

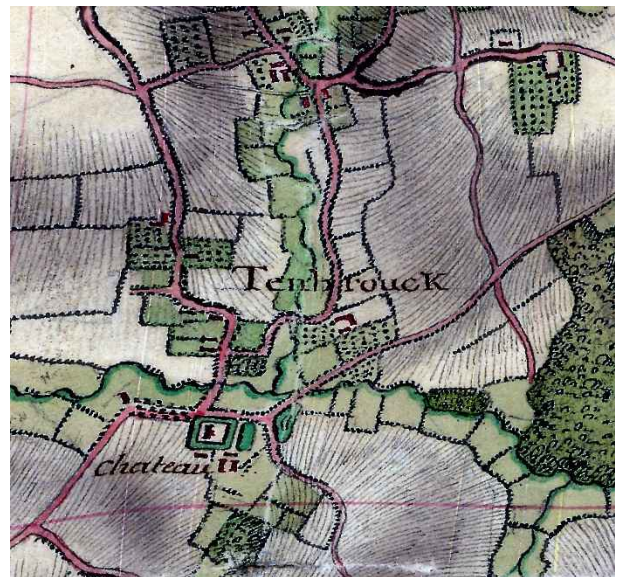
De oudste zoon uit de tweede generatie Vaes, **Joannes Libertus Franciscus Vaes**, gaat verder in het rechtskundig voetspoor van zijn vader als raadsheer bij de Hoge Raad van Brabant (*Consiliarius Supremi Consilii Brabantiae*) en als advocaat-fiscaal voor het aartsbisdom Mechelen (*Advocatus Fiscalis Archiepiscopatus Mechliniensis*). Hij ging het huwelijk aan met **Maria Anna Aleidis Huëns**, dochter van Joannes Huëns, doctor in de beide rechten aan de Universiteit van Leuven. Voor het overige

fiscalis archiepiscopatus Mechliensis, et Christina kieckens.

³⁹ RA Leuven, best. 51/2-4190, Schepengriffie Dilbeek, pag. 453-456 (in dubbel op fol. 2-290), verwijst naar akte van 28 feb. 1738 te Brussel bij notaris Judocus Verbeyst.

⁴⁰ Deze Vincent Herla treedt op als dooppeter van Vincent Plas (°Bodegem, 19 mrt 1690), zoon van pachter Michael Plas.

konden we over deze tussengeneratie niets meer achterhalen.

De kaart van Jean Villaret (toestand 1745-1748) toont het kasteel Vaes wanneer het nog volledig omringd was met een walgracht (ingekleurd in donkergroen).

De ingang naar het kasteel bevond zich aan de oostelijke kant, via een brug over de gracht. Ten zuiden van het kasteel merkt men het pachthof met een toegangsweg die tussen waterpartijen komt aangelopen vanuit het noorden. Midden bovenaan herkent men een vierkanthoeve, de vermoedelijke locatie van het Hof ten Broeck op Sint-Ulriks-Kapelle, deel uitmakend van de heerlijkheid Ten Broeck.

De derde generatie Vaes die zich vestigt op het lusthof wordt waargenomen door de enige zoon, **Joannes Libertus Vaes**, gedoopt in de Sint-Goedelekerk te Brussel op 29 augustus 1725. Grootvader Joannes Adrianus Vaes leefde toen nog en trad op als dooppeter. De moederlijke grootmoeder Anna Margareta Janssens, weduwe van Joannes Huëns, bood zich aan als doopmeter.

Onder aartshertogin Maria Elisabeth van Oostenrijk (zus van Karel VI) fungeert Joannes Libertus Vaes als raadsheer bij de Private Raad van de Keizerlijke Hoogheid (de zogenaamde *Bovenkamer*). Hij oefent het ambt eerst uit voor geschillen onder het graafschap Vlaanderen en later voor rechtszaken uit het hertogdom Brabant.

Joannes Libertus verricht te Bodegem verscheidene transacties. Een *goedenis* van 8 oktober 1767 bericht over een ruil

van 3 vierendelen land, gelegen op Broeckcouter. Op 13 december 1777 verwerft hij van het echtpaar Egidius Van Ransbeek en Catharina Van Humbeke twee partijen meers en bos, genaamd *Wimmersdal* (385 en 235 roeden groot), palend aan de bezittingen van Vaes.⁴¹

Bij akte van notaris Petrus Van der Cammen te Brussel wisselt Vaes met de heer Huysman op 26 maart 1779 twee meersen (resp. 125 en 75 roeden groot), gelegen langs de Molenbeek. Van zijn kant deed Vaes afstand van een perceel grond op *de Meere* met een oppervlakte van 132 roeden en een perceel zonder aanduiding van oppervlakte op het veld *Kortenbos*.

Met kennelijk dezelfde verkoper, wellicht te vereenzelvigen met Joannes Emmanuël Silvester Gislenus Huysman d'Honsem, wisselen er op 12 mei 1779 nog twee meersen tegen de Molenbeek (5 en 3 vierendelen groot), een opstal, een akker van 132 roeden op het veld *Meer* en ten slotte nog land op *Cortenbosch*.⁴²

Joannes Libertus Vaes laat op 16 februari 1780 ook een overeenkomst met naburige grondeigenaars optekenen bij notaris Petrus Nuewens te Brussel.⁴³ Het betreft een *mangeling* (een ruil) van drie dagwand akkerland op *Broeckcouter*, evenals 162 roeden op de *Meere*. De tegenpartij betrof Petrus van Overstraeten met echtgenote Joanna Catherina Amelrijckx, ingezetenen uit St-Martens-Lennik. In ruil boden zij een beemd van 165 roeden met opstal op *Broeckcouter*. Dit grondstuk paalde aan het goed van Vaes en werd jaarlijks belast met 32 stuivers aan de graaf van Tirimont voor de opstal.

Vanaf omstreeks 1780 komt Vaes in moeilijk financieel vaarwater terecht. Zijn misschien wat te riant opgevatte levensstijl bracht een schuldenberg teweeg, met als gevolg dat het kasteeltje, het pachthof en de akkers, inclusief vruchten en beplanting, in pand dienden gegeven. Het is ook vreemd dat Vaes voor

de financiering zowaar twee weduwen weet te overtuigen. Op de helft van zijn bezittingen wordt er op 27 oktober 1780 een vervreemdingsverbod met bewarend beslag uitgesproken op verzoek van Barbara Michiels, weduwe van Jacobus Wauwermans. Vier jaar later, op 29 december 1784, wordt er op de andere helft beslag gelegd op aandringen van Francisca De Blaer, weduwe van Judocus Weries (uit Brussel). In beide gevallen wordt het goed omschreven als:

seker speelgoed ten deele nieuwt opgebouwt, rontsomme in sijne waters, met de hovingen daer aen synde, met pachthoff, schuere, stallingen ende alle andere toebehoorten, met alle de plantagien daer op alsnu geplant ende alle de landen, weyden ende bosschen daer toe behoorende,

Het gehele areaal besloeg **26 bunder en 143 roeden**, gesitueerd onder de twee betrokken parochies.⁴⁴

Vaes belandt vervolgens in het roddelachtige dorpsnieuws met een betwisting van facturen van dakwerkers die in 1781 tin hadden geleverd voor herstellingen aan het kasteel. Er volgt een procedure tegen Jacobus Cortvrindt, deken van de Brusselse tingieters, evenals tegen Joannes De Wit, schaliedekker uit Jette.⁴⁵ Rond dezelfde tijd raakt de raadsheer verzeild in een kleinzielig geschil met de heer Huysman. Die had als buitenverblijf het *Broeckmansgoed* in de wacht gesleept (thans gekend als het *kasteel Marlier*), maar Vaes beschuldigt de rijke man ervan dat hij zonder geldige herkenning zijn naam had veranderd naar het adellijk klinkende *Huysman d'Honsem*, ofschoon deze het omvangrijke leengoed op Honsem had aangekocht.

Vaes had zijn hoofdwooning te Brussel, gelegen op *de vaart*, waarmee men allicht een huis bedoelt langsheen het kanaal van Brussel. Bij zijn overlijden op 26 juli 1793 woont Joannes Libertus echter op de *Lovenschen weg* (de huidige Leuvenstraat). Men gunt hem hoe dan ook een

⁴¹ Archief kasteel Gaasbeek, Da 107 (paginering ontbreekt).

⁴² Archief kasteel Gaasbeek, Da 107.

⁴³ RA Leuven, best. 51/2-822, pag.321-323. RA Vorst, best. T30-9642 (geen paginering).

⁴⁴ RA Leuven, best. 51/2, nr. 807, fol. 170: (Franciscus Huygens als testamentair uitvoerder, 29 december 1784); fol. 202 (27 oktober 1780).

⁴⁵ RA Brussel, Raad van Brabant, best. I-67, nrs. 2414 en 2566.

rijkelijke uitvaartdienst *by forme van een choorlijck*, waarop een redemptierecht van 24 gulden 12 stuiver verschuldigd was. Vervolgens werd hij *conform synen testamente van uytterste wille* begraven op het kerkhof van Bodegem, in een keldergraf (*in cavea*). Het graf is reeds lang verdwenen en er bleef ook geen epitaaf, noch *obiit* bewaard.

Joannes Libertus Vaes (°1725) was te Brussel op 11 februari 1784 (dus op vrijwel 60-jarige leeftijd) in het huwelijk getreden met **Anna Ida Theresia Leclercque**. De bruid werd omstreeks 1744 te Aken (*Aix-la-Chapelle*) geboren. De al wat oudere echtelieden bleven kinderloos.⁴⁶ Tussen 1784-1790 organiseert mevrouw Vaes jaarlijks een openbare verkoop van schaarhout, gras, hooi, stro en hopstaken. Zij tekent haar verbintenissen doorgaans als *de Vaes née Leclercque*. De transacties verliepen gewoonlijk via het kantoor van de plaatselijke notaris Philippe De Cuijper. Een laatste dossier van dergelijke verkopen vinden we op 22 juni 1790, dus toen raadsheer Vaes nog leefde.⁴⁷

Na 1794 vernemen we te Bodegem niets meer over het echtpaar Vaes. In een procuratie bij de verkoopakte van de bezittingen van het klooster van de Brusselse Clarissen-Urbanisten worden de “erfgenamen Vaes” nog op 30 september 1794 als aanpalenden aangeduid.⁴⁸ De betrokkenheid van erfgenamen kan kloppen, want raadsheer Vaes stierf in 1793 en van zijn weduwe vonden we de overlijdensakte gedagtekend te Brussel op 9 Messidor van het Republikeins jaar VII (27 juni 1799). De dame bereikte de leeftijd van 55 jaar en woonde bij haar dood in het huis op de Leuvenstraat te Brussel.⁴⁹ Van een eventuele overbren-

⁴⁶ De Herckenrode L., *Collection de Tombes, Épitaphes et Blasons recueillis dans les églises et couvents de la Hesbaye* (1845) 721.

⁴⁷ RA Leuven, best. 882/556, olim RA Brussel en RA Beveren, Notariaat nrs. 19.993 tot 19.997. De jaarlijkse verkopen werden al in 1776 georganiseerd, toen nog onder de J. L. F. Vaes.

⁴⁸ RA Leuven, best. 51/2-4191, Schepengriffie Dilbeek (geen paginering).

⁴⁹ De aangifte van haar overlijden gebeurde door geburen. Allereerst een zekere Benoit de Saint-Moulin, *homme de confiance* en jeneverhandelaar

ging naar het kerkhof van Bodegem of een bijzetting in het graf van haar echtgenoot konden we in de parochiale bronnen geen spoor terugvinden.

Architecturale bijzonderheden.

Het kasteel Vaes mag dan wel twee eeuwen geleden verdwenen zijn, dat betekent niet dat er geen betrouwbaar beeld kan geschetst worden van de omvang en bijzonderheden van het bouwwerk. De vroegste voorstelling van het kasteel Vaes vinden we op de rudimentaire pentekeningen in een landmetersboek dat door de auteur op 5 april 1708 werd afgeleverd. Het handschrift betreft een legger bij de tiendebeschrijving die in opdracht van het Sint-Janshospitaal werd opgesteld. Ze staat op het actief van landmeter Joos De Deken *senior* uit Asse (1657-1710).⁵⁰

Indien we mogen betrouwen op de schetsmatige voorstelling in dit meetboek dan zou het lusthof een rechthoekige vorm hebben gehad en was het versierd met drie schouwen en twee dakkapellen.

(°1765 te Havré), in 1801 te Brussel gehuwd met Maria Catherina Janssens uit Turnhout. De tweede getuige is Pierre Verlooy, herbergier en koetsier (°1764 te Ramsel).

⁵⁰ Brussel, Archief OCMW, Sint-Janshospitaal, SL-INV-6: SJ-54 (*Mesurage des terres ... 1708*).

Een merkwaardigheid in de voorgevel moet zeker vermeld worden. Men toont er slechts één raamopening die net onder de dakgoot wordt afgebeeld. Volgens de tekening had de voordeur, die zich bevond aan de linkerkant van de voorgevel, een halfcirkelvormige bovendrempel. Deze bouwkundige details verschillen met de tekening in het kaartenboek van hetzelfde hospitaal, maar dat op naam staat van de zoon van voorgaande landmeter, Joos De Deken junior (1687-1755).⁵¹ Hij verzamelde in zijn kaartenboek de opmetingen die hij had uitgevoerd tussen 17 juni 1709 en uiterlijk 1713, dus alleszins korte tijd na de figuratieve kaart uit 1708. De tekening toont voor het kasteeltje nog steeds een rechthoekig grondplan, maar waarbij het aantal vensters, deuren, schouwen en dakkapellen opmerkelijk verschilt met de schets uit 1708. In de jongste voorstelling is het gebouw langs de voorzijde voorzien van slechts één centraal gestelde dakkapel. Het huis heeft ook slechts twee schouwen, wat mogelijk inhoudt dat de middelste schouw ondertussen was opgeheven. In de zuidelijke zijgevel zit er een raam en in de voorgevel toont men twee vensters van gelijke grootte als deze in de zijgevel. In tegenstelling tot de tekening uit 1708, bevindt de voordeur zich nu aan de rechterzijde van het gebouw, terwijl de aanwezigheid van een halfronde bovendrempel ongewijzigd bleef.

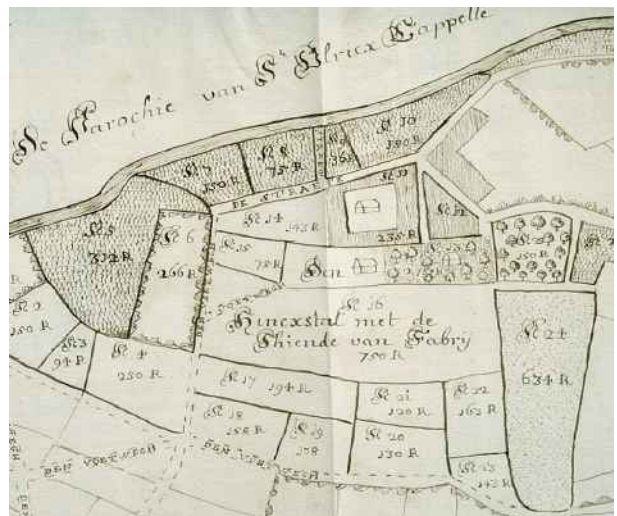
De toegang tot de woning verliep langs een brug met een reling. Het wegdek werd gesteund door een 7-tal dragende punten, iedere steunligger getorst door twee palen die in het vijverwater stonden. Afgaande op de lichte constructie gaat het om een houten brug. Ze bevond zich onmiskenbaar aan de oostelijke kant van het kasteel, terwijl dit uit de oudere tekening uit 1708 niet zo duidelijk kan opgemaakt worden. Zo te zien, bevond de brug zich recht voor de voordeur van het woonhuis.

Spijts twijfel over de getrouwe weergave van het bouwwerk, wat bij de tegenvallende bronnenvoorraad niet toelaat uit te maken wie van de landmeters we moeten volgen, zou het architectonisch ver-

schil ook op een tussentijdse renovatie kunnen wijzen, in het voorkomend geval te kaderen tussen 1708-1713.

Ten tijde van de landmetingen ligt er rond het huis steeds een waterpartij. Het kan een omwalling voorstellen, maar evengoed ook een siervijver. Men laat de waterpartijen verder doorlopen links en rechts van de oostelijke gelegen landweg (nu deel van de Tenbroeckstraat), waar toen blijkbaar twee kleinere vijvers lagen.

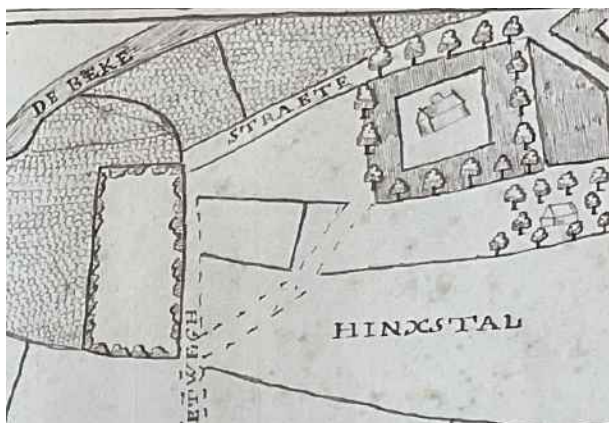
RA Leuven, best. 51/2-8827.

Verwijzen we volledigheidshalve ook naar een kaart van het veld *Broeckcouter* in het 2-delige *Terrier van Bodegem*, aangelegd in 1713 ten behoeve van de toenmalige kasteelheer van Bodegem.⁵² Het kasteel Vaes wordt dan nogal rudimentair afgebeeld. Het levert als bijkomende informatie dat er rondom de kasteelvijver een bomenrij was aangeplant. Ook rond de pachthoeve bevonden zich bomen, wat

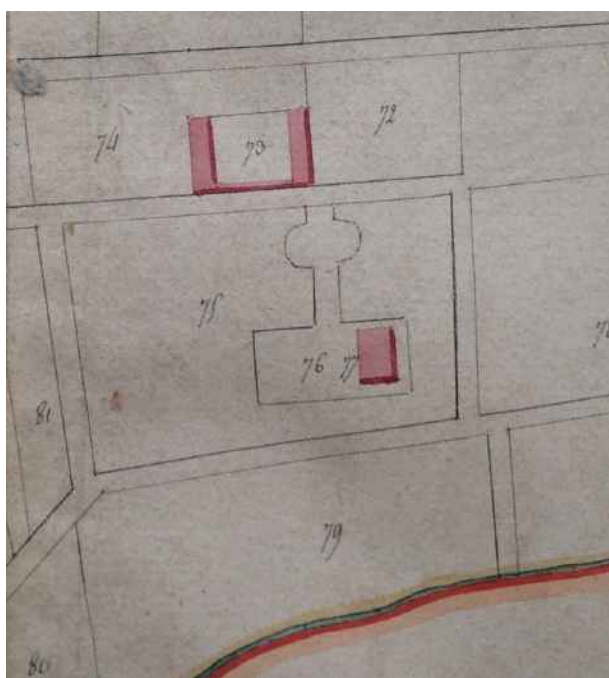
⁵¹ Brussel, Archief OCMW, SL-INV-3 nr.342.

⁵² Brussel, Konink. Bibliotheek Albertina, Fonds Goethals mss 216, kaart tussen fol. 186 en 187. Dit is deel I van RA Leuven, best. 51/2-802.

op die plaats mogelijk een boomgaard voorstelt.

Rond 1800 is er van de oude waterpartijen rond het kasteel en langsheen de toegangsweg naar de pachthoeve niets meer te bekennen. Hiervan getuigt de Franse kadasterkaart van 13 september 1811 van ingenieur-landmeter Jacques Joseph Masquelin (°1779). De ambtenaar woonde rond die tijd in de Jozef II-straat te Brussel en kreeg later een promotie tot verificateur voor de provincie Antwerpen.

De toestand van het kasteelgoed in 1811 (het noorden ligt op deze kaart onderaan). Het kasteel wordt voorgesteld met het rode rechthoekige gebouw nr.77 dat samen met de toegangsruimte nr.76 deel was van perceel 75. Nr. 73 toont de twee vleugels van het pachthof, die aan elkaar verbonden waren met een gesloten voorgevel langsheen de straatkant, het geheel behorend tot de bebouwing op perceel 74.

De Masquelinkaart bezorgt voor het kasteel Vaes qua afmetingen en oriëntatie veruit de betrouwbaarste weergave. De voorgevel staat pal oostwaarts gericht, terwijl de landmeters De Deken het gebouw schuinweg op het perceel hadden neergeploft. Hun schetsen verdienen blijkbaar niet altijd het vertrouwen dat menig historicus er in het verleden heeft menen aan toe te kennen.

Omstreeks 1830 lag de toegang tot het kasteel nog steeds langs de zuidelijke kant. We betrouwen ditmaal op de Hollandse kadasterkaart van J. Gulikers. Die kaart heeft de beter bekende landmeter Popp later zowel naar vorm als inhoud klakkeloos overgenomen (althans toch wat Bodegem betreft). Men diende toen geen waterpartijen of een brug meer over te steken, maar bereikte het kasteel langs de toegangsweg naar de pachthoeve. Vanaf die straat liep er dan een oprit naar de voorzijde van het gebouw, waarbij men halweg nog een sierlijk, cirkelvormig tuinperk ontmoette. Aan de voorkant van het kasteel bevond er zich nog een onbebouwde vlakte, die met enige verbeelding nuttig kan geweest zijn voor het parkeren van koetsen of andere vervoermiddelen van bezoekers.

Pacht- en lusthof kon men omstreeks die tijd vanaf de Tenbroekstraat langs twee toegangswegen bereiken. Er liep namelijk aan de westkant van het lusthof nog een weg, beginnend aan het einde van de Zavelstraat die komt aanlopen vanuit Sint-Ulriks-Kapelle. In 1830 was deze toegangsweg echter al opgeheven en opgenomen in het weideland waar voordien het kasteel stond. Aan de oostelijke kant van het lusthof lag, parallel aan de voorgaande weg, het thans nog bestaande straatje dat loopt in de richting van de brug onder de spoorweg.

Nadat omstreeks 1830 het ongetwijfeld vervallen kasteel werd afgebroken, werd het vrijgekomen terrein gebruikt voor agrarisch minder renderende doeleinden. Aan de westkant werd een stukje bos aangeplant, dat inmiddels alweer is verdwenen. Voor het oostelijk deel schakelde men over op hooiland. Heden ten dage wordt het blok waar het vroegere kasteel stond, volledig benut voor weideland.

De toestand in 1830 op de Nederlandse kadasterkaart van landmeter J. Gulikers.

Het luthof was toen al afgebroken en de westelijk gelegen toegangsweg opgeheven.

Van het pachthof weten we dat het in 1830 werd herbouwd. Daarbij werden bouwmaterialen uit het kasteel gerecupereerd. De perceelnummers op deze kaart werden later overgenomen op de bekende Popp-kaart. Bron: Rijksarchief digitaal D1 nr. 19.886.

De periode 'du Taie'.

In de minuten van de Bodegemse notaris Philippe De Cuijper vinden we het kasteel Vaes het laatst vermeld op 14 juni 1807. Een aanpalend grondstuk behoorde toe aan Jean-Baptist Joseph Populaire (groot 39,87 are, zijnde 129 roeden). De Brusselse handelaar verpachtte het aan landbouwer Jean Van den Borre en echtgenote Petronilla Beeckmans. De akker grensde aan een weg die naar het kasteel Vaes leidde: *aboutissant par en bas au chemin conduisant au **Château de Madame Vaes, maintenant Monsieur du Taie.***⁵³

In 1807 was het kasteel dus al overgenomen door een niet nader identificeerbare **du Taie** die na de dood van de weduwe Vaes (†1799) het goed van haar erfgenamen wellicht heeft aangekocht. Het is nochtans niet zeker dat hij het gebouw zelf bewoond heeft of het nog enige tijd verhuurd heeft. Op de kadasterkaart van Masquelin uit 1811 staat het

kasteel nog steeds afgebeeld en niets in de fiscale registratie laat vermoeden dat het gebouw verdwenen of vervallen zou geweest zijn.

De kadasterkaart van 13 september 1811 van landmeter F. J. Masquelin (Gemeentelijk archief Dilbeek) toont de jongst gekende afbeelding van het luthof, wellicht slechts korte tijd voordat het werd afgebroken. Het kasteel draagt nummer 77 op perceel 76. Het pachthof bevindt zich als nummer 73 op perceel 74, ten zuiden van het luthof (het noorden ligt op deze kaart onderaan; de tweekleurige lijn stelt de gemeentegrens met Sint-Ulriks-Kapelle voor).

⁵³ RA Leuven, best. 882/556-28 (olim RA Beveren nr. 20.000), rep. nr. 5.

De periode van de graven Cornet.

De kadastrale legger uit 1834, evenals de kadastrakaart van Van der Maelen uit 1846 nemen het Hollandse kadaster uit 1830 volgens de kaart van Gulikers kritiekloos over. De eigenaar van het pachtgoed is omstreeks die tijd **graaf Cornet de Chenoy** uit Brussel.⁵⁴ Zijn Bodegems bezit omvat het grondstuk van het oude kasteel, evenals de tegenoverliggende pachthoeve met aangrenzende akkers, bosjes en weideland.⁵⁵ Deze grondstukken besloegen een oppervlakte van 14,996 hectare.

De bedoelde grafelijke figuur moet zonder twijfel vereenzelvigd worden met **Jacobus Ludovicus Augustus Benedictus Cornet d'Elzius du Chenoy** (1765-1829). Deze persoon verwierf immers de grafelijke titel *Chenoy* als eerste van zijn geslacht. Als zodanig werd hij op 18 januari 1823 geadeld door koning Willem I der Nederlanden. Hij kreeg ook de toelating voor de toevoeging van *d'Elzius* aan de oorspronkelijke familienaam *Cornet*.⁵⁶ De Bodegemse goederen kan de gebrevetteerde dan ook niet vroeger dan 1823 verworven hebben, wat zou betekenen dat de vorige eigenaar *du Taie* minstens tot dat jaar het kasteel in eigendom had. Voor het bepalen van een uiterlijke datum van de aankoop vindt men ook niets in de kadastrale legger van 29 mei 1834. Die vermeldt graaf *Cornet de Chinoy* (sic, lees Chenoy) reeds als eigenaar van het pachthof, inbegrepen de percelen die sinds de 17e eeuw standvastig deel uitmaakten van het kasteeldomein. De graaf stierf op 9 oktober 1829 te Brussel, zodat hij van het Bodegemse pachtgoed niet erg lang heeft kunnen genieten.

Jacques Cornet du Chenoy huwde in juli 1792 met **Catharina Martina Ghislaine**

⁵⁴ Gilbert Romeyns stelt dat het domein in 1834 toebehoorde aan Cornet de Chenoy, wellicht voortgaande op de kadastrale legger uit 1834, waarin graaf Cornet de Chenoy inderdaad als grondeigenaar wordt opgegeven voor het pachtland van het voormalige kasteel Vaes.

⁵⁵ Kadastraal gekend als sec. A nrs. 41, 133-134, 138-139, 192, 196 tot 202, 204 tot 206 en 210.

⁵⁶ Goethals F. V., *Dictionnaire généalogique et héraldique des familles nobles du Royaume de Belgique I* (Brussel 1849) niet gepagineerd ca. p.725-728 (zie 6e tak Cornet de Ways-Ruart).

Robijns (°ca. 1776; †1852), dochter van Martinus Franciscus Robijns (°Asse, 8 feb. 1736, †Melsbroek 1809) en Marie Constance Benedictine Powis (†1790), dochter van ridder Powis, heer van Houten.⁵⁷ Het echtpaar Cornet had een residentie te Brussel (daar vermeld rond 1813-1816), destijds gelegen in de Sint-Laurentstraat 758, nu een straatje aan de achterzijde van de kantoorgebouwen aan de Berlaimontlaan.

De familie bezat ook het kasteel van Ruart, gelegen te Ways bij Genappe in Waals-Brabant. Aangezien het kasteel Vaes tussen 1811-1830 werd afgebroken, hadden de Cornets wellicht ook geen domicilie te Bodegem. Daartoe bestond er overigens geen behoefte, want zij beschikten over riant bezittingen te Ways en in en rond Brussel.

Bij de dood van Jacques Cornet op 9 oktober 1829 gingen de Bodegemse goederen op de gebruikelijke manier over op de weduwe en de drie zonen Cornet, allen te Brussel geboren:

- Martinus Benedictus (°13 juli 1793);
- Ludovicus Benedictus Josephus (°23 september 1794);
- Carolus Henricus Jacobus Benedictus (°8 juli 1801).

De oudste zoon voert niet de vaderlijke titel *Cornet de Chenoy*, maar kent men als **Martin Benoît Cornet de Ways-Ruart** (°Brussel, 13 juli 1793; †Elsene, 19 november 1870). Hij ging op 15 september 1813 het burgerlijk huwelijk aan te Brussel met **Justine Marie Joseph Wirix de Tercam** (1794-1836). In 1815 was het echtpaar gehuisvest in de Bergstraat te Brussel, hoewel ze ook het kasteel van Ruart bewoonden.

Op 22-jarige leeftijd diende Martin Benoît in het geallieerde leger tegen de troepen van Napoleon, echter niet in een gevechtsfunctie, maar als burgerlijk commissaris bij het Pruisische leger, een positie waarin hij in april 1815 wordt vermeld.

Zijn eerste Bodegems bezit beperkte zich tot een drietal partijen akkerland op de *Hofvelden*.⁵⁸ Deze percelen maakten geen

⁵⁷ Goethals F. V., *Dictionnaire généalogique et héraldique des familles nobles de Belgique*, vol. 1 (1849): trefwoord 'Cornet de Ways-Ruart', etc. (niet gepagineerd).

⁵⁸ Kadastrakaart Popp, sec. A nrs. 41, 133 en 134.

deel uit van het pachtgoed rondom het kasteel Vaes, maar waren afzonderlijk door zijn moeder in 1841 op een openbare verkoop aangekocht.⁵⁹ Martin heeft ver-

Grafsteen van graaf J. L. A. Benedict Cornet d'Elzcius de Chenoy en zijn echtgenote Catherine M. G. Robijns, ingemetseld in de gevel van de Sint-Martinuskerk van Ways. Het familiewapen van de Cornets (linksboven): van keel, met een keper van goud en drie jachthoorns met beslag en een lus van goud.

volgens deze bezittingen in 1853 uit de moederlijke nalatenschap verworven (we komen er verder nog op terug).

De Cornets bezaten niet alleen bezittingen in het noordelijk deel van Bodegem. Dat komt tot uiting langs een akte van notaris F. J. Verbrugghen, actief te Bodegem en Sint-Jans-Molenbeek tussen 1824-1846. Op 7 juni 1834 geven ze enkele partijen akkerland voor 9 jaar in pacht aan Egidius Josephus Gyssels te Schepdaal.⁶⁰

De Bodegemse eigendomstoestand van de Cornets wijzigt in 1849 op verrassende wijze als gevolg van het overlijden van de tweede zoon, **Louis Benoît Joseph** (†Brussel, 1849). Net als zijn vader droeg hij de grafelijke titel **Cornet d'Elzcius du Chenoy**. Hij huwde op 5 juli 1816 te Brussel met **Marie Françoise Felicité de Renson de la Tour et de Noduwez** (°Brussel, 22 februari 1795), dochter van Joseph Clement de Renson en Barbara Josepha du Bois. Zijn echtgenote schijnt eveneens jong overleden, want ze verscheen niet meer bij een latere devolutie van het familiebezit. Het verrassende aan de akte van 30 januari 1849 gaat hierom dat het erfdeel van de afgestorvene in de Bodegemse bezittingen in vruchtgebruik terugviel aan (groot)moeder Catharina Robijns, dit terwijl haar kinderen en kleinkinderen hiervan de naakte eigendom ontvingen. De notariële afhandeling van de betrokken verdeelakte hebben we niet teruggevonden, maar uit de *relevé* bij het kadaster kan men opmaken dat de overlevende kinderen ieder een zesde part kregen uit wat aan de kinderloze en niet meer hertrouwde Louis Benoît Joseph ten deel was gevallen.

Grootmoeder Catharina Robijns zal een drietal jaar later op 76-jarige leeftijd overlijden (†Brussel, 18 april 1852) en werd begraven te Ways. De nazaten Cornet wachten tot een jaar na haar dood om haar nalatenschap te verdelen. Dat werd geregeld met de akte van 12 april 1853 ten kantore van notaris Florent Félix Victor Bourdin, actief te Brussel tussen 1843-1862.⁶¹ Het Bodegemse familiegoed wordt bij die gelegenheid in

⁵⁹ RA Leuven, best. 882/544-30, akten van 7 juli en 17 juli 1841 voor de weduwe d'Elzcius.

⁶⁰ RA Leuven, best. 882/544-23, akte 134.

⁶¹ In RA Vorst, T-30 ontbreekt de akte.

zijn geheel toegewezen aan **Felix Marie Benoît Ghislain Cornet de Ways-Ruart** (°Brussel 1814, †Elsene 1871), als zoon van Martin Benoît Cornet en kennelijk ook het meest geliefde kleinkind van de overledene. Bij dezelfde akte werden de drie stukken land op de *Hofvelden* aan Martin Benoît gemaakt (sec. A nrs 41, 133 en 134), in totaal 1,133 hectare.

Felix bewoonde het mooie kasteel van Vonèche te Beauraing (prov. Namen). Op het domein opereerde tot 1830 de kristalfabriek *Verrerie Impériale et Royale de Vonèche*, de industriële voorloper van het in 1826 te Seraing opgerichte Val-Saint-Lambert. De glasfabriek te Vonèche schakelde vervolgens over naar een distilleerderij die actief bleef tot in 1844.

De periode Crickx, 1854-1939.

Net na de toestand volgens de kadastrakaart Van der Maelen (die de Cornets nog als bezitters vermeldt in 1846), volgt in de kadastrale legger bij de befaamde Poppkaart een zekere J. A. A. Crick. Men bedoelt hiermee ongetwijfeld de kooplustige en niet weinig speculatief ingestelde, **Josephus Angelus Augustus Crickx** (°Asse, 1 sept. 1803; †Asse, 9 april 1882), notaris te Asse tussen 1831-1849. Hij huwt op 5 november 1864 met **Maria Julia Leyniers** (°2 jan. 1814; †12 sept. 1876), dochter van Joseph Leyniers en Maria Anna Van Overstraeten.

Notaris J.A.A. Crickx (1803-1882).

Professioneel laat notaris Crickx vooral samenwerking blijken met tijdsgenoot-notaris Petrus Josephus Hameryckx, kantoorhoudend te Asse tussen 1832-1858. Hij laat hem de meest persoonlijke zaken notarieel afhandelen, zoals zijn

huwelijkscontract op datum van 4 november 1834.⁶²

Crickx schaft zich het Bodegemse pachtgoed aan op 25 oktober 1854 met de al genoemde Felix Marie Benoît Ghislain Cornet de Ways-Ruart als verkopende partij. De transactie werd bedongen op een openbare verkoop georganiseerd door notaris Egide Jean Joseph Delcor, actief te Ukkel tussen 1853-1866.⁶³ De goederen besloegen een oppervlakte van 13,8037 hectare, gesitueerd op het veldblok *Hengstenstal* en gelegen binnen de kadastrale sectie A:

- Nrs. 138 en 139 (op de grens met S.U.K., ten westen van het pachthof),
- Nrs. 192 en 196 (het pachthof met het omliggende weideland),
- Nrs. 206 en 210 (op de grens met S.U.K., ten oosten van het pachthof).

Een andere aanwinst te Bodegem wordt dezelfde Crickx toegewezen op 27 november 1855. Notaris Charles Louis Deudon te Brussel notuleert dan over het goed van Theodore Henri Ghislain du Brandeur, griffier bij het Hof van Cassatie, wonende Kanselarijstraat 14 te Brussel.⁶⁴ Meer bepaald gaat het over de weide *Rietermeersch* (sec. A, nr. 214), gelegen aan de Molenbeek, volgens het kadaster 89,40 are groot. Bij een landmeting uitgevoerd op 1 juni 1853 door Jean-Baptiste Van Keerberghen, meet het perceel evenwel 88,70 are. De weide was toen verpacht aan Josse de Kempeneer, landbouwer uit Bodegem, die daarvoor jaarlijks 80 frank betaalde, naar eeuwenoude traditie uiterlijk te voldoen tegen Sint-Andries. Het akkoord werd opgetekend voor 2.000 frank, waarvoor Crickx zich liet vertegenwoordigen door kandidaat-notaris Pierre Catoir.

Crick verhandelt bij notaris Gheude te Brussel op 17 februari 1859 aan de vennootschap *Société Générale pour favoriser l'Industrie nationale* delen uit de percelen 218g en 218h, evenals 219a, wat verband houdt met de aanleg van de spoorweg net ten zuiden van het Bode-

⁶² RA Leuven, best. 882/141-3, akte nr.148.

⁶³ RA Vorst, best. T30, boek 35.697.

⁶⁴ RA Vorst, best. T30, boek 30.760, akte nr.245.

gemse pachthof. Betreffende de spoorweg bereikt Crick op 8 augustus 1872 bij notaris Eliat te Merchtem ook een akkoord met de maatschappij *Dender en Waes* voor afsplitsingen uit de grondstukken 318e en -f, 210 en 234.

Men draagt niets mee in de dood, een levenswijsheid die ook de rijke Crickx moest ondergaan.⁶⁵ Met de erfverdeling van 12 september 1876, naar aanleiding van het overlijden van Maria Julia Leyniers in het voorafgaande jaar, draagt de weduwnaar het Bodegems pachtgoed over op zes van zijn tien kinderen. De verdeling werd geregeld op 28 juli 1883 volgens een voorafgaand akkoord van 9 oktober 1882 bij notaris Alphonse Delwart te Asse.⁶⁶ We beperken ons tot de eigendom gelegen onder Bodegem:

1. **Julien (Jules) Auguste Marie Crick** (°Asse, 26 apr. 1851), krijgt de percelen sec. A 192a en 196b toegewezen, zijnde landbouwgrond bij het pachthof (2,6580 hectare, waarde 12.750 Fr).
2. **Franciscus Benedictus Maria Van de Putte**, getrouwd in eerste huwelijk (1869) met **Catharina Ludovica Crick** (°Asse, 13 mei 1842) en in tweede huwelijk (1874) met haar zus, **Leonia (Leonie) Josepha Crick** (°Asse, 10 nov. 1853), erven het pachthof dat toen werd omschreven als een *métairie* (een kleine boerderij). Dit erfdeel werd bemeten op 3,8754 hectare en waardeerde men aan 23.380 Fr).
3. **Amatus Polycarpus Hyacinthus Maria Augustus Bernaerts**, vrederechter te Asse en Sint-Jans-Molenbeek, verschijnt met echtgenote **Adelaïs (Adèle) Maria Guilielma Crick** (°Asse, 14 jan. 1836). Zij ontvangen de percelen A-138, 139 en 202 (samen 1,6593 hectare), evenals 205 en een deel van 204. Het geheel bemeten op 1,8036 hectare met 14.950 en 16.680 Fr waarde.
4. **Adolphus (Adolf) Guilielmus Josephus Crick** (°Asse, 25 maart 1849), wonend te Schaarbeek en gehuwd met **Alida Joanna Troch**, vallen de per-

⁶⁵ Volgens akte van verdeling RA Leuven, best. 882/270-13, akte 138 en 139 bedroeg het onroerend vermogen van notaris Crick 2.836.125 Fr.

⁶⁶ Ibidem, akte 139: voor de Bodegemse goederen, zie artikel 133 (*Hengstenstal en Rietersweide*).

celen A-206 en 210b te beurt, totaal 1,8036 hectare, waarde 15.190 Fr.

5. **Victor (Victor) Christianus Urbanus Crick** (°Asse, 24 dec. 1844), notaris te Asse en gehuwd met **Maria Leonia Troch**, wordt het overige deel van A-210b toegewezen, 2,0610 hectare groot en gewaardeerd aan 18.170 Fr.
6. **Prosper (Prosper) Maria Crick** (°Asse, 2 feb. 1847), gehuwd met de Duitse barones **Fernande von Cotzhauen**. Zij bekomen het perceel sec. A nr. 214t, gerekend aan 98,92 are. Verder nog de kleinere percelen A-241a, 218f, 219b en 3 delen van 218. Tezamen was dit goed 12.730 Fr waard.

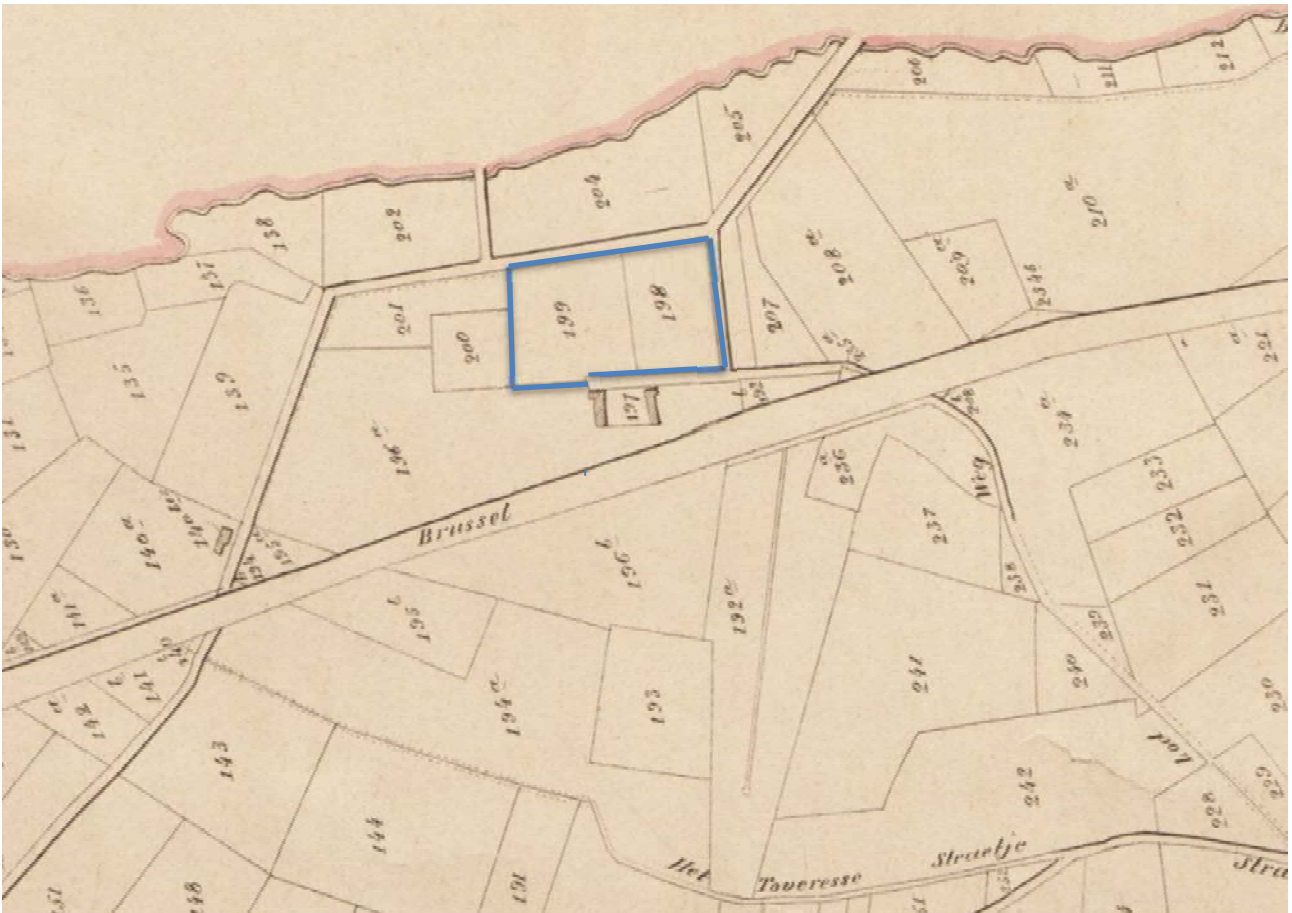
Kort nadien zal Prosper zijn part in de ouderlijke nalatenschap, waaronder de *Rietersweide*, aan zijn broer Victor overlaten. Het beschrijf gebeurt te Asse bij notaris Richir op 22 december 1890.⁶⁷

Al bij al blijft onder de familie Crick het historische Bodegemse pachtgoed goed verenigd. Volgens de kadastrale leggers gaat het om een totale oppervlakte van 14,041 hectare. De pachthoeve (sec. A nr. 197) vormt de enige huizenbouw op het pachtgoed, hoewel men aan de rand van het domein al een paar kleine woningen ziet verrijzen (zie de kadastrale kaart, percelen nrs. 140bis en 283).

Affiche van de openbare verkoop in 1893.

⁶⁷ RA Leuven, best. 882/325-7, akte nr. 1629.

Kadasterkaart van P. C. Popp met de overgenomen toestand van ca. 1845.

Bron: Brussel, Koninklijke Bibliotheek, Kaarten en plannen: <https://uurl.kbr.be/1037427>.

Het kasteel Vaes wordt op deze kaart niet meer getoond. Het betrokken perceel (hier blauw omrand) wordt ingenomen door hooiland (nr. 199) en door een boomgaard (nr. 198). De voormalige toegangsweg aan de westelijke zijde van het lusthof (tussen nrs 199 en 200) was ca. 1830 ook al opgeheven. Aan de zuidelijke kant van kasteelsite loopt een losweg tot net voorbij de ingang van het pachthof (gebouw nr. 197 op perceel 196a).

In 1893 maakt het echtpaar Van de Putte-Crickx hun pachtgoed te gelde. Ze laten een openbare verkoop organiseren door notaris Delefortrie te Brussel. Hij bepaalt inmijnings- en toewijzingsdagen, respectievelijk op 5 en 19 december 1893. De verkoopakte verleent hij op 26 december 1893, wat de identiteit van de koper onthult: hun broer die in 1882 geen percelen te Bodegem toegewezen kreeg: **Jules August Marie Crick** (*26 apr. 1851; †1925), bankier te Asse en echtgenoot van **Alice Van Puyvelde**.

De enige zoon van voorgenoemd echtpaar, **Maurice Crick**, zal in 1939 de mooie aanwinst toch verkopen. De Bodegemse gegadigden waren **Gustaaf Zelderloo** en echtgenote **Seraphina Steenput**. Dat mag niet verbazen, want de Zelderloo's hielden de hoeve en omliggende velden al tientallen jaren voordien in pacht.

De pachters.

De bewoners van de pachthoeve bij het kasteel Vaes waren aanvankelijk ook pachters van de leentiende.⁶⁸ De oudste bewaard gebleven pachtbrief dateert van 21 december 1515, uitgeschreven voor **Joes Cricke**, zoon van Joes. Bernard van der Stoct, volmachtouder voor Margaretha van Zelicke (die vanaf 1498 de leentiende in leen hield), wijst dan voor de duur van 12 jaar de pacht toe van haar landerijen te Bodegem en te Sint-Ulriks-Kapelle, inbegrepen het pachthof:

⁶⁸ Pachtbrieven regelen geen bezitsoverdracht en laten dan ook zelden een spoor achter in de schepengriffie. Veelal betrof het onderhandse overeenkomsten of afspraken bij een notaris, wat slechts via familiearchief of bij toevalstreffer in notariaat kan worden teruggevonden. We beschikken dan ook slechts over fragmentarische vermeldingen over de pachters, wat niets loslaat over pachttermijnen of afspraken over de uitbating.

*Joës Cricke zoon Joës heft gekendt en geleden dat hy (...) te pachte genomen heeft te wetene thof gheheeten **thof ten Broeke** metten woenhuyssse schueren stallen met allen synen toebehoorten inder manieren alsoe dat **gelegen es ten broek onder de prochie van Bueghem***⁶⁹

De lezer merkt hier ongetwijfeld de tegenstrijdigheid die de beknopte toponymische situering voor de benaming “*tHof ten Broeke*” uitlokt. Het ware Hof ten Broeck ligt immers op St-Ulriks-Kapelle. Het betreft hier hoe dan ook een misslag die zich in latere optekeningen niet meer zal herhalen. De Bodegemse hofstede wordt niettemin correct beschreven met haar kenmerkende oppervlakte van 346 roeden:

*de hoffstadt metten huysse, schueren ende meersschelken daer aen gelegen **drie dachwant XLVI roeden groot.***

In de pachtbrief uit 1515 drukt men de verwachting uit dat de contractant een onderkomen ter beschikking zou stellen ten gerieve van de pachtheer, met inbegrip van een paardenstal. Het woonhuis (*camere* genoemd) mag worden beschouwd als de architecturale voorloper van het latere **kasteel Vaes** dat tussen 1666-1678 op dezelfde plaats verrijst.

De bodemoppervlakte die samen met het pacht Hof werd verhuurd, besloeg in 1515 ongeveer 26,5 bunder. Dat cijfer mag men niet lichtvaardig verwarren met de 27 bunder van de leentiende. De verbintenis gold immers voor een aanzienlijke grotere oppervlakte, in totaal quasi 40,5 bunder. Dat dekt weliswaar de 27 bunder graanteelten die onderhevig waren aan de leentiende, maar omvatte ook niet-tiendeplichtige partijen, zoals behuisde percelen, meersen, bosjes en grasland. Aan het contract uit 1515 was bovendien de verhuring toegevoegd van ongeveer 4 bunder land die toebehoorden aan het klooster van de Rijke Claren te Brussel, evenals een partij akkerland van de abdij van Groot-Bijgaarden. Daarnaast bevond er zich nog ruwweg een bunder op Sint-Ulriks-Kapelle, eveneens een bezit van de

Margaretha van Zelicke, maar dat niet onderhevig was aan de Bodegemse leentiende.

De pachtvereenkomst stipuleert ook de vergoedingen: voor elk bunder diende het eerste jaar 2 mudde rogge geleverd en nadien jaarlijks 40 mudde en 3 sister rogge voor het geheel. De ene helft was in graan verschuldigd (in totaal 20 mudde en 4,5 sister) of omgezet naar courant geld 15 *plecken* per sister. De pachter moest ook jaarlijks erfrenten voor zijn rekening nemen, verband houdend met stichtingen ten voordele van de kerk van Sint-Ulriks-Kapelle. Deze erfrenten waren toen nog aanzienlijk en beliepen in totaal 2 mudde rogge, 2 mudde tarwe, een sister erwten en 7 veertelen raapzaad.

Bij de verkoop van de leentiende in 1560 aan Jan Fabri vermeldt men **Peeter De Raadt** als pachter van het Hof. Vermoedelijk betreft het deze die trouwde met **Barbara Muylaert** en gekend is als zoon van Antonius De Raet. Hij kreeg de hoeve vanaf omstreeks 1541 toegewezen door overname van een zekere **Jan Kints**. Dit schijnt de voorafgaande pachter te zijn geweest, maar waarover verder geen vertelwaardigheden beschikken. Vermelden we nog dat Jan Fabri in 1560, naast de leentiende, ook nog 21 bunder en 3 dagwand grondstukken aankocht, al dan niet onderhevig aan de leentiende.

Omstreeks 1689, wanneer men de grootte van het pachtgoed schat op 15 à 16 bunder, hypothekeert de weduwe Hannosset de akkers.⁷⁰ Bij die gelegenheid noemt men ook de pachters:

*de quantiteyt van **vierthien à vijfthien bunderen**, (...) tegenwoordich in hueren beseten worden bij **Michiel Plas** ende **Adriaen fiefuet**.*

De naam van laatstgenoemde pachter is duidelijk verbasterd, allicht wegens de dialectische uitspraak. Men bedoelt ongetwijfeld **Adriaan Veveyt** (of Viveyt), die omstreeks 1713 een zestal percelen huurt op *Cortenbosch* (4 bunder 142 roeden).⁷¹ Tijdens de 18e eeuw behoren de pachters allen tot het geslacht **Plas**. Zij worden al

⁶⁹ BKW-archief, FA Delvaux, foto nr. 0052-0057.

Asse, Heemkring Ascania, fonds Delvaux, bezit een voorbeeldige transcriptie van de pachtbrief van de hand van Flor De Smedt (†2022).

⁷⁰ RA Leuven, best. 51/2, nr. 816, fol. 481-484.

⁷¹ Eén perceel behoorde aan de Rijke Claren uit Brussel en één was gehuurd van de heer Vaes. Van de overige percelen is de eigenaar niet gekend.

betuigd bij de Spaanse volkstelling in 1693. De eerste generatie betreft **Michaël Plas** (†1743) en echtgenote **Gertrudis Cuppens** (†1729). Hun huishouden telde zeven gezinsleden en twee hulpkrachten.⁷² In 1702, bij een telling van het huispersoneel hadden ze slechts één meid in dienst en de pachter is dan nog steeds Michiel Plas.⁷³ Michiel zetelt in dat jaar ook als schepen in het dorpsbestuur. Omstreeks de landmeting van 1713 huurt hij in totaal 14 bunder 143 roeden van raadsheer J. A. Vaes.

In 1747 vermeldt men **Vincent Plas** (1690-1749), de oudste zoon van Michaël, als pachter te Bodegem.⁷⁴ Het is nochtans niet zeker dat hij dan optreedt als pachter van de heer Vaes. Op 22 december 1740 verwerft Vincent immers in de dorpskern van Bodegem de befaamde hofstede *De Catte* (de latere 'hoeve Appelmans') die weldra meer aanzien zou genieten.⁷⁵ Vincent trouwt eerst met **Catharina Van Elshocht** en in tweede huwelijk (1719) verbindt hij zich met **Maria de Smet**, weduwe van Franciscus Hofmans. Op het pachthof van Vaes woont er rond die tijd wel degelijk een pachter *Jan Plas* (cit. 1737 en 1755). Het gaat dan wellicht om **Joannes Adrianus Plas** (°11 juni 1707), de jongste zoon van Michaël en bijgevolg broer van voorgenoemde Vincent.

Joannes Adrianus treedt met **Barbara Meert** in het huwelijk. Hun dochter, Maria Anna Plas (1741-1816), trouwt met haar neef Philippus Arnoldus Plas (1735-1806), zoon van Vincent en Catharina Van Elshocht. Wegens de al te nauwe bloedverwantschap vereiste het huwelijk een pauselijke dispensatie.⁷⁶ Philippus Arnoldus Plas had ook de leentiende in pacht tussen 1761 en 1762, hetgeen mede overtuigt van zijn verband met de kasteelhoeve van Vaes.⁷⁷

In de uitbating van de bedrijvige boerderij op *Ten Broeck* werd Joannes Adrianus Plas opgevolgd door zijn zoon **Joannes Plas** (1752-1821). We treffen deze om-

streeks 1800 nog steeds op het bedrijf.⁷⁸ Deze *Jan Plas* huwde **Elisabeth De Troch**. Hun zoon, conform de voornamentraditie eveneens een *Jan Plas*, mogen we vereenzelvigen met de **Joannes Plas** die geboren werd te Bodegem op 17 augustus 1780 en die op 17 juni 1819 de echtverbintenis aangaat met **Maria Catherina van der Smissen** (°1791).

Het laatstgenoemde echtpaar kan de eeuwenoude familietraditie nog tot de tweede helft van 19e eeuw in stand houden, maar hun nakomelingen verliezen greep op het veeleisende pachtwezen. Een ondernemende landbouwer, die overigens al geruime tijd werkzaam was op het bedrijf, grijpt de éénmalige kans: **Henricus Zelderloo** (1824-1911), zoon van Leopold. De landbouwer trad op 10 juni 1868 te Groot-Bijgaarden in het huwelijk met **Joanna Maria Van den Bruel** (1842-1925). Men vermeldt Henricus reeds als pachter in 1882 bij de erfverdeling van de oude notaris Crick.

De vader van Henricus, Leopold Zelderloo (°1785), genoot als vaderlandskind allicht geen benijdenswaardige jeugd. In de gewoonte van die tijd werd er voor een Brusselse vondeling al meteen na de vondst voor opvang gezocht op het platteland. Daarvoor bood zich een gelegenheid bij de pachtersfamilie Plas. Op 18 september 1817, op 32-jarige leeftijd, treedt Leopold in het huwelijk met Maria Catherina Rampelberg. Leopold (roepnaam *Leo*), overleed op 30 september 1849 en zijn weduwe op 30 januari 1860. Uit een inschrijving bij het kadaster blijkt dat zijn gezin een lemen huisje (*maisonnette en argile*) betrok in een bosje bij de pachthoeve. Zijn nageslacht realiseerde echter een indrukwekkende maatschappelijke opgang toen zijn kleinzoon in 1939 de bevallige hoeve op *Ten Broeck* in volle eigendom verwerft. **Gustaaf Zelderloo**, jongste zoon van Henricus (°10 jan. 1886), in 1914 gehuwd met **Anna Maria Seraphina Steenput** (°St-Ulriks-Kapelle, 25 feb. 1892), zetten daarmee een punt achter het middeleeuwse pachtregime. Hun nazaten zullen het bedrijf voortaan als zelfstandige landbouwers uitbaten. Gustaaf wordt in het eigenaarschap opge-

⁷² Van Rossem, *Vijfduizend Bodegemnaren*, 124.

⁷³ Van Rossem, *Vijfduizend Bodegemnaren*, 102.

⁷⁴ Van Rossem, *Vijfduizend Bodegemnaren*, 147.

⁷⁵ Archief kasteel Gaasbeek, Da 107 (niet gepag.).

⁷⁶ Van Rossem, *Vijfduizend Bodegemnaren*, 460.

⁷⁷ *Bodegem in vroegere tijden* 19 (2021) 8.

⁷⁸ Van Rossem, *Vijfduizend Bodegemnaren*, 148.

volgd door zijn zoon **Petrus Raphaël (Raf) Zelderloo** († 9 aug. 2020), op zijn beurt opgevolgd door zijn zoon **Luk Zelderloo**. Zij voeren op eigen kracht en met recht-

matige fierheid de zeggenschap over een aloude Bodegemse kasteelhoeve.

Frans J. Van Droogenbroeck

Chronologie van de bezitters van het kasteel en de hoeve.

Vanaf 1515 tot 1666: Camere met pachthof.

1515	Oprichting van de <i>camere</i> in opdracht van Margaretha van Zelicke.
Tot 1560	Willem van Overbeke, zoon van Margaretha van Zelicke.
1560-1585	Jan Fabri († vóór 1583) en Clara van Ost.
1585-1609	Francis Fabri, oudste zoon van Jan Fabri.
1609-1632	Joos Fabri (†1632), jongere zoon van Jan Fabri.
1632-1636	Jan-Baptist en Catharina Fabri, kinderen van Joos Fabri.
Tot 1645	Erfgenamen François Fabri.
2 juni 1651	Margaretha Sinclaer, moeder van Michaël Angelo van den Bempde.
10 okt. 1653	Aankoop door Jan van Beughem, heer van Ottignies (†1663), & Maria Geerts. Michaël Angelo van den Bempde neemt een optie op kasteel en pachthof.
11 sept. 1663	Lichting van de optie door Catherina van den Berghe, weduwe van Michaël Angelo van den Bempde (†1663).
2 jan. 1666	Laatste beschrijving van de bezittingen zonder vermelding van het lusthof.

Vanaf 1666-1678: Lusthof met pachthof.

19 dec. 1678	Anna Theresia en Hendrik van den Bempde, ieder voor de helft.
20 juni 1684	Huwelijk Anna Theresia van den Bempde & François C. H. Hannosset.
13 april 1703	Verkoop aan Joannes Adrianus Vaes & Maria Catharina Landeloos.
Na 1738	Joannes Libertus Franciscus Vaes (°1687) & Maria Anna Aleidis Huëns.
Ca. 1767-1799	Joannes Libertus Vaes (1725-'93) & Anna Ida Theresia Leclercque (1744-'99).
Ca. 1807-<1829	De heer 'du Taie' (niet geïdentificeerd).
Kort vóór 1829	Jacobus Ludovicus Augustus Benedictus Cornet d'Elzius du Chenoy (†1829).
Kort na 1829	Martin Benoît Cornet de Ways-Ruart & Justine M. J. Wirix de Tercam.

Tussen ca.1830-1939: enkel pachthof; vanaf 1939 in volle eigendom van de landbouwer.

Ca. 1830:	Afbraak van het kasteel en vernieuwing van het pachthof.
12 april 1853	Felix Marie Benoît Ghislain Cornet de Ways-Ruart.
25 okt. 1854	Josephus Angelus Augustus Crickx & Maria Julia Leyniers.
28 juli 1883	Franciscus Benedictus Maria Van de Putte & Leonia Josepha Crick.
26 dec. 1893	Jules August Marie Crick & Alice Van Puyvelde.
Tot 1939	Maurice Crick, zoon van voorgaande.
15 febr. 1939	Gustavus Zelderloo (°1886) & Anna Maria Seraphina Steenput (1892-1939).
25 maart 1980	Petrus Raphaël Zelderloo (°1924) & Mariette Wivina Marg. Goossens (°1928).
22 juni 1998	Luk Gabriël Karel Zelderloo (°1956) & Anna Marie José Poffyn (°1956).

Lijst van de gekende pachters.

Cit. 1515	Joes Cricke, zoon van Joes.
Tot 1541	Jan tKint
Ca. 1541-1560	Peeter De Raadt & Barbara Muylaert.
Cit .1678	twee pachters: weduwe Guilliam van den Plas en Adriaan Fiveth (= Viveyt).
Cit. 1689	twee pachters: - te Bodegem: Michaël Plas (†1743) & Gertrudis Cuppens (†1729); - te Sint-Ulriks-Kapelle: Adriaan Viveyt.
Cit. 1747	Vincentius Plas (1690-1749) & Catharina Van Elshocht.
Cit. 1737-1755	Joannes Adrianus Plas (°1707) & Barbara Meert.
Ca. 1780	Joannes Plas (1752-1821) & Elisabeth De Troch (†1833).
Ca. 1820	Joannes Plas (°1780) & Maria Catherina van der Smissen (°1791).
<1882-1911	Henricus Zelderloo (1825-1911) & Joanna Maria Van den Bruel (1842-1925).
1911-1939	Gustavus Zelderloo (°1886) & Anna Maria Seraphina Steenput (°1892-1939).